

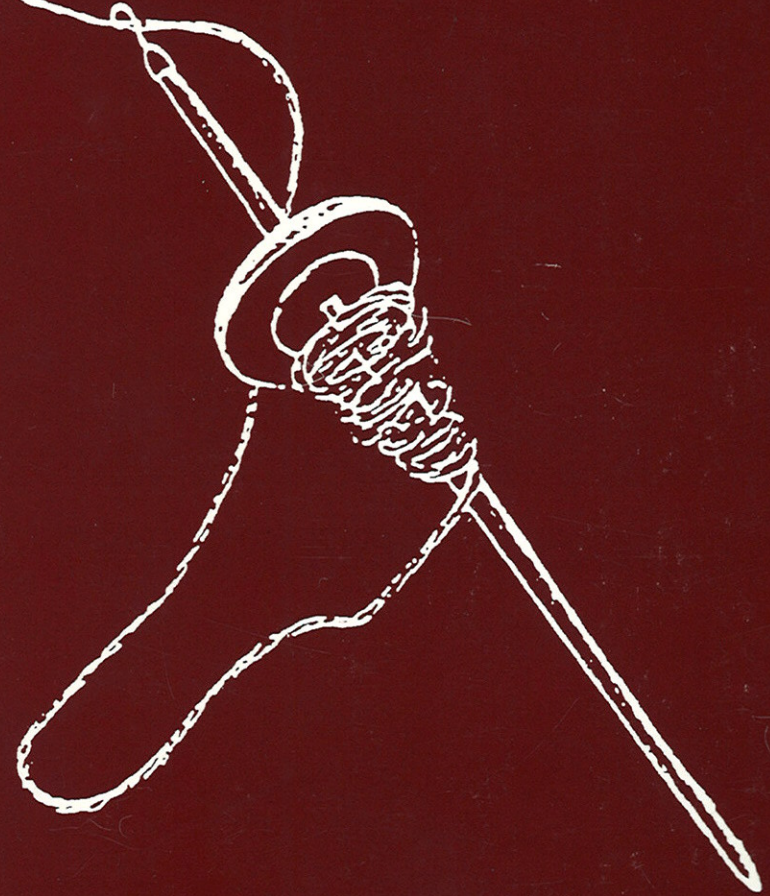

Marcelius Førland med nyanskaffet bil i 1922, sammen med
ona og hennes veninne. Foto utlånt av Malfred Ingebretsen.

KVINESDAL HISTORIELAG

ÅRSSKRIFT 2001

Kvinesdal Historielag

ÅRSSKRIFT 2001 - 16. ÅRGANG

Kvinesdal Historielag

Stiftet 1984

Redaktør :Svein Jortveit

Styret i laget etter årsmøtet 17.mars 2000:

Kenneth Trælandshei, leder

Tor Myglund, nestleder

Hjørdis Johnsen, sekretær

Anne-Berit Erfjord, kasserer

Ingvald Tjørnholm

Ruth Eliasdatter Meland

Alf Jerstad

Karen Sindland, varamedlem

Jens Narvestad, varamedlem

Lagets adresse:

4480 Kvinesdal

Telefoner:

Leder:38352500

Kasserer:38350134

Kontingent for 2001 er kr.75,-

Medlemstallet pr. 1.1.2001 var 562

Laget har for salg:

Årsskriftene fra 1987 til og med 1999 koster 30 kr.-(noen utsolgte). For 2000 og 2001 er prisen kr.50,- For medlemmer er heftet med i kontingenten.

Bøker: Ludvig Daae: En Krønike fra Kvinesdal. Nyutgivelse 1999 av boka fra 1894. Pris kr.150,-

Lars Emanuel Egeland: Krigsårene i Kvinesdal, utgitt 1995. Pris:kr.240.-

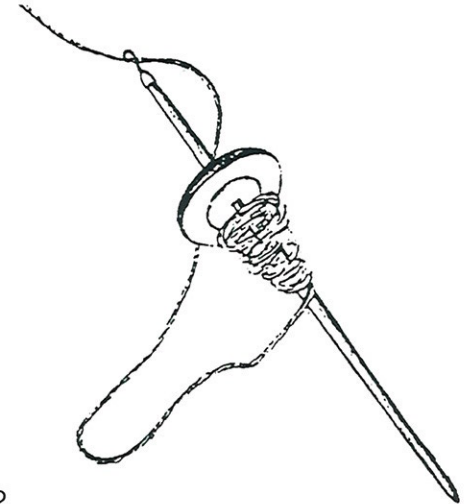
Gabriel Villumsen Fede: Fra det gamle Kvin. Bidrag til Fede Herreds Historie. Pris:kr.75,-

Ny i år : Register til bygdebøkene Kvinesdal 1 og 2. Alle navn fra begge bøkene er registrert av Harald Aamodt og Helga Aamodt Nielsen. Pris:kr.150,-

Trykk: Hegland Trykkeri, Flekkefjord.

Opplag: 900

ISSN 0802-9113

Redaktørens side:

Igjen er tiden inne for et nytt nummer av årsskriftet til Kvinesdal Historielag. Jeg vil takke alle som har bidratt med artikler til årets utgave. Stofftilgangen til dette årsskriftet har vært meget god.

I løpet av de 6 årene jeg har hatt redaktøransvaret har artikler kommet fra elever i grunnskolen (7. kl. Austerdalen) - elever i videregående skole og videre "oppover" til "elever i livets skole" -, pensjonister på over 90 år. Det er et slikt vidt "spekter" vi i redaksjonsnemnda ønsker at årsskriftet skal gjenspeile. Men nå er redaksjonsnemnda "nesten tom" for stoff. Derfor vil jeg oppfordre unge og eldre lesere til å sende inn nye artikler til neste års utgave.

Som jeg tidligere har antydnet i denne redaktørspalten, så ønsker jeg en viss "tidsvridning" av stofftilgangen mot nyere tid - perioden 1945 - 70. Kjennskap til dagliglivet i denne tidsepoken i bygda vår er viktig for dagens unge og for kommende generasjoner.

Jeg vil også rette en takk til lokale annonsører som år etter år støtter opp om årsskriftet. Sist, men ikke minst, vil jeg rette en hjertelig takk til Bernt Erfjord for tilrettelegging og redigering av årsskriftet.

Svein Jortveit

Kaffepause med pølsebål på tur til Høge Varen 1. juni 2000. Foto: J.Hamre.

Innhold:

Redaktørens side.....	2
Innhold.....	3
Årsmelding for Kvinesdal Historielag 2000.....	4
Regnskap for Kvinesdal Historielag 2000	6
Aktiviteter i 2000	7
Planlagte aktiviteter i 2001.....	9
Slektsgransking i Kvinesdal Historielag i året som er gått.....	10
Kvinavassdragprosjektet.....	11
75 år i sentrum - de første årene på Rafoss.....	13
Dagboksnotater fra Knaben Gruvor vinteren/våren 1951	22
Møte med motstandsmenneske.....	32
Boksamlinga på Haugland skole i 1920-årene	41
1.maifeiring på Knaben i 30-åra	52
Fra Lister Lehn Tingbok 1658	54
Ei 375 år gammel bok - frå Kvinesdal?	58
Då posten kom heilt fram til Eftestøl.....	65
På gamle vegar	71
Folkkehøgskulepioner og bladmann - Kristian Førland	75
Kristian Marcelius Førland	81
Kvinesdalens maler	94
Sommardagar i torvmyra	98
51 år på "sentralen" i Feda - alene siden 1936	104
Den gamle møllesteinen	107
Børild Lindeland.....	111
Medlemmer i Kvinesdal Historielag 2000	118

Årsmelding for Kvinesdal Historielag 2000

Styret har i 2000 bestått av:

Leder:	Kenneth Trælandshei
Nestleder:	Tor Mygland
Sekretær:	Hjørdis Johnsen
Kasserer:	Anne-Berit Erfjord
Styremedlemmer:	Ingvald Tjørnholm, Alf Jerstad og Ruth Elias-datter Meland
Varamedlemmer:	Karen Sindland og Jens Narvestad
Redaktør:	Svein Jortveit
Red.nemnd:	Harald Aamodt, Helga Narvestad, Johannes Hamre og Lars Emanuel Egeland
Slektsgranskingsgruppa:	Hjørdis Johnsen og Randi Solås
Revisor:	Sigvald Rob
Valgnemnd:	Tor Tjørnholm og Torhild Jakobsen

Det er avholdt seks styremøter, der også varamedlemmene har møtt.

I tillegg til årsmøtet, har vi hatt et førjulsmøte på Kvinesdal videregående skole. Historiker og leder av Norsk Hjemmefrontmuseum, Arnfinn Moland, fortalte om den siste boken han har skrevet. Odd R. Jørgensen fra Stiftelsen Arkivet var også med og orienterte om deres arbeid.

Aktiviteten er fremdeles god i laget. Medlemmene er gode til å møte opp på turer og arrangementer.

Navneregisteret til bygdebøkene i Kvinesdal er slutført og er i trykken. Vi håper at brukere av bygdebøkene kan nytte registeret. Vi retter en stor takk til Helga Nielsen og Harald Aamodt for dette arbeidet som de har gjort gratis for historielaget.

Styret vil også takke redaktør og redaksjonsnemnd for arbeidet de legger ned i årsskriftet. Årsskriftet er viktig for laget, dette er eneste kontakten vi har med noen av våre medlemmer. I fjor skiftet vi til nytt trykkeri, dette medførte bedre kvalitet på trykk og at vi kunne få med fargebilder.

I året som har gått, har Anne-Berit Erfjord, Johannes Hamre og Harald Aamodt gått langs vassdragene for å registrere sager og kverner m.m. Dette er et omfattende og viktig arbeid som vil ta mye tid. Det skal ende ut i et hefte som vil bli trykket og utgitt.

Studiesirkelen i slektsgranskning på biblioteket har holdt på i flere år. Det er stadig nye folk som dukker opp og er interessert i dette. Vi prøver stadig å kjøpe inn filmer av kirkebøker.

På bygdekvalden i november fikk Agnes og Jakob B. Eiesland bygningsvernprisen for huset deres i "Vodden". De to har sammen tatt vare på eiendommen på en fin måte.

Det vil også i 2001 bli arrangert flere turer, vi vil også prøve å få til en femdagers tur til Irland med Arnvid Lillehammer som reiseleder, denne turen fikk vi ikke til i fjor.

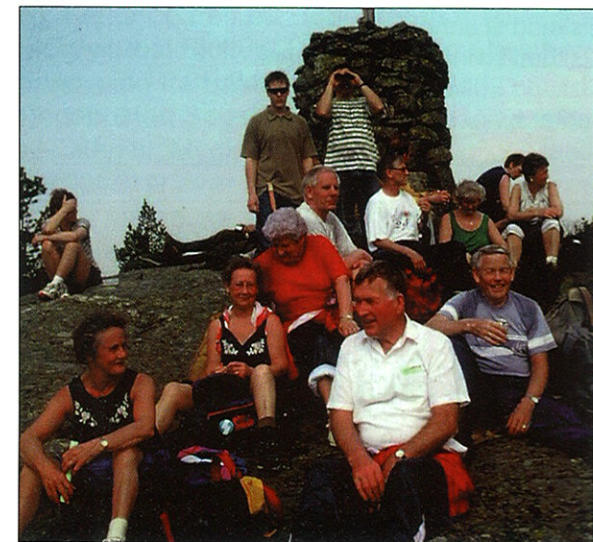
Styret er glad for forslag til turer.

Jeg vil takke styret for det arbeidet de legger ned i historielaget. Uten deres innsats kunne vi ikke hatt den aktiviteten som vi har.

Medlemstallet har i løper av året økt fra 506 til 562.

Kvinesdal januar 2001

*For styret
Kenneth Trælandshei
leder*

*Fra historielagets tur til
Ronåsen 30. april. Her fra
varden på Ovaldsheia.
Foto: Johannes Hamre.*

Regnskap for Kvinesdal Historielag 2000

UTGIFTER:		(tilsv. tall 1999)
Årsskrift	33.334,-	(22.866,-)
Møter / turer	23.493,39	(32.692,-)
Konsert Røfstad		(23.693,17)
Annonser	3.043,-	(3.156,68)
Porto / kontorutgifter	7.777,80	(5.924,38)
Kontingent Landslaget, m.fl.	2.312,-	(2.000,-)
Landsmøte, årsmøter, m.m.	300,-	(7.368,-)
Slektsgransking, biblioteket	1.580,53	(1.490,-)
Kvinavassprosjektet	9.602,90	
Ludvig Daae-boka		(43.564,65)
Gaver Feda skole/Fjotl.Bygdemuseum	2.400,-	
Vedr. innsamling av minnestoff		(1.968,-)
Diverse	2.537,50	(233,-)
	86.381,12	144.955,88)

INNTEKTER:		
Medlemskontingenter	42.153,50	(30.292,-)
Inntekter av møter / turer	13.625,-	(19.025,-)
Konsert Røfstad, billettinntekter		(17.281,-)
Konsert Røfstad, tilskudd Fylkeskom.		(10.000,-)
Salg av årsskrift og annonser	7.502,50	(7.405,-)
Salg av Ludvig Daae-boka	772,50	(16.900,-)
Salg av andre bøker m.m.	1.215,-	(2.177,75)
Tilskudd Kvinavassprosjektet	45.000,-	
Tilskudd til annonser	767,-	(689,-)
Tilskudd Kvinesdal Sparebank	1.500,-	(1.500,-)
Tilskudd Folkeuniversitetet	680,-	(700,-)
Renter Kvinesdal Sparebank	5.492,-	(6.516,17)
Annet	400,-	
	119.107,50	(112.485,92)

	119.107,50	86.381,12
Beholdning 1.1.2000	101.238,78	
Balanse		133.965,16
	220.346,28	220.346,28
Beholdning 1.1.2001	133.965,16	

Kvinesdal 5.1.2001
Anne-Berit Erfjord
kasserer

Jeg har i dag revidert Kvinesdal Historielags regnskap for året 2000. Regnskapet er ført etter god regnskaps-skikk. Ingen feil er funnet. Regnskapet anbefales godkjent. Kvinesdal 10.01.2001

Sigvald Rob (sign)

Aktiviteter i 2000

- 11.januar Slektsgranskingsgruppa startet opp igjen på biblioteket
- 1.mars Årsskriftet ferdig
17. mars Årsmøte på Kvinesdal videregående skole. Fylkesarkeolog Frans Stylegar kåserte om fornminner fra Kvinesdal. Johannes Hamre viste lysbilder fra fjorårets turer.
- 29.mars Årsmøte i Agder Historielag i Søgne. To fra Kvinesdal Historielag møtte der.
- 30.april Fottur fra Oksefjell til Ronåsen i Gyland. Sigmund Oksefjell og Jens Narvestad hadde lagt opp og ledet en rundtur. Det var en kort pause med Ovalsteinen og en lang matpause på Ronås der det bare er murer tilbake av garden. Været var varmt og flott og det var til og med noen som badet. Vel 70 var med.
- 30.april Møte med David Knox, sønn av en av flygerne som omkom på Sandeheia på Feda siste krigsåret. Anders Mathias Larsen og Arne Tobiasen og flere fulgte Knox til stedet der faren ble funnet. Om kvelden var det stor markering ved gravene på Feda og samling i Feda Kirke. Det var reportasjer både i radio og TV.
- 1.mai Gruppa som skal jobbe med kulturminner langs Kvinavass-draget startet opp.
- 1.juni Kr. Himmelfartsdag. Fottur og treff på Høge Varen med sportsandakt ved sogneprest Skiftun. I alt vel 120 møttes her, noen hadde gått drifteveien fra Bakken i Hægebostad, samarbeid med Hægebostad Sogelag.
- 25.juni Fottur Rossevatn i Eiken til Mygland. 86 personer gikk på gamle drifte- og ferdslveger over heia. På den nedlagte garden Mjåvatn var det matpause, litt regn korta ned pausen. Naturlosturen gikk videre om Kleivan, over Vordalsbrune og ned til Mygland. Tor Mygland og Tron Mygland var naturloser.
- 25.juni Historielaget hadde stand på Fjotlanddagen under Utvandrerfestivalen og fikk flere nye medlemmer.
- 22.juli Lørdagstur til Gusevik. Først offisiell gjenåpning av Dampskipsbrygga ved ordfører Sigmund Oksefjell. Bendik Gusevik og flere frakta oss så over til Gusevik. Ole Z Torkildsen fortalte og sang, selv sauene ble med i refrenget. Noen tok en kort og rask fottur opp Gusekleiva til Sagedal og Guse. Ei kort regnskur var bare forfriskende i det varme

været. Nesten 100 fikk oppleve denne velstelte garden ved ånemunningen.

- 20.aug. Fottur fra Salmeli til Botnedalen, Snarbeinstølen og Steinulfstølen. 25 var med på denne turen som gikk på et svært vått føre der det var problemer med å komme over bekker. Grunneierne i Salmeli stilte opp med både servering og turguidning.
- 25-27 aug. Ryfylketur med Agder historielag. Sju fra Kvinesdal var med på en flott busstur med flere museer, 3 gamle kirker og et spesielt møte med Martin Nag som bl. a. har skrevet om kvekermiljøet på Røyseland.
- 17.sept. Busstur til Setesdal der det var tur med Bjoren, museumsbesøk, musikk på Sylvartun og setesdalsuppe. Det var 25 som tok turen.
- 18.okt. Lederen deltok i et fellesmøte med representanter fra kommunen og folk fra Stiftelsen Arkivet
- 20.nov Trimavslutning der vi delte ut tre premier til de som hadde navnet i boka på Høge Varen.
- 24.nov Førjulskveld med grøt. Arnfinn Moland fortalte om boka si og Odd R. Jørgensen fortalte om Stiftelsen Arkivet. Selv om dette var et både tungt og trist tema, var det over 80 interesserte.

David Knox deltok i markeringa ved farens grav på Feda kirkegård.
Foto: Kenneth Trælandshei.

Planlagte aktiviteter i 2001

- 8.mars Årsmøte på Utsikten. Kåseri av Ådne Fardal Klev. Lysbilder fra fjorårets turer ved Johannes Hamre. Årsmøtesaker, servering, utlodning.
- 22.april Busstur til Egersund med museumsbesøk.
- 6.mai Fottur på Mellomheia. Det blir lagt opp en rundtur til flere gårder. Start på Sandvand st.
- 24.mai Fottur til Simonskjørka (fjelltopp i gamle Nes). Start fra Tjersland og om Rødland og Løyning til Solli bru.
- 24-29.mai Agder Historielag arr. tur til York
- 17.juni Fottur over Vestheia Grøtteland-Våskeland-Kleiven. Disse gårdene er nevnt så langt tilbake som 1292. På Våskeland er ei gammel sag. Buss fra Y.Egeland til Grøtteland
- 29.juni Vi deltar på utvandrerkvelden på Kulturhuset
- 29.juli Fottur Stakkeland-Lindelund med olsokbål.
- august Tur til Irland med Arnvid Lillehammer som reiseleder.
- 18.aug Tur til Solås. Vi ser på restaurert kvernhus og bygger lyngløe. Slike løer var mye brukt før på Kvinesheia.
- 24-26 aug. Agder Historielag arr. busstur til Hardanger.
- 16.sept. Fottur/sosialt samvær Årstøl

Flere opplysninger og forandringer annonseres i Agder

Fjorårets Eiken-Fjotlandstur startet med å krysse Lygna. Foto: J. Hamre

Slektsgransking i Kvinesdal Historielag i året som er gått.

Vi startet opp med studieringen på Biblioteket i januar 2000 og hadde 7 samlinger i vårhalvåret. Annenhver tirsdag har vi vært samlet på lese-salen. Oppmøtet har variert litt fra 5 til 12 og i snitt har vi vært 8 -10 ivrige "forskere".

I dette året er blitt frigjort flere kirkebøker og disse er blitt gitt ut på filmkort. Noen av de gamle filmene av gamle kirkebøker er blitt fotografert på nytt, og kommet på filmkort. Styret vedtok å kjøpe aktuelle filmkort fra Kvinesdal kommune. Høsten 2000 var disse på plass i lesesalen sammen med et brukt leseapparat som vi fikk av trygdekontoret . Her var det mye nytt "stoff" som vi ikke har hatt tilgang til tidligere og kortene har vært brukt flittig.

I september startet vi opp høstsemesteret, men fram mot jul var det få nye som møtte opp - bare den "harde" kjerne på 4-5 stk. var tilstede.

Styret bestemte å ta en pause i vårhalvåret . Selv om vi ikke møtes en fast dag, har alle som vil, mulighet til å bruke utstyret og film/kort som står i lesesalen i biblioteket sin åpningstider.

Til alle som er interessert i slektsgransking vil jeg informere om at vi kommer til å starte opp igjen for fullt høsten 2001.

Hjørdis Johnsen

Hjelpemiddel til slektsgranskere

Vi anbefaler det nye navnerregisteret til Kvinesdal-bøkene. I registeret er alle navn fra bøkene listet opp etter alfabetet. Det har blitt ei bok på 286 sider og bør være hjelpebok sammen med Kvinesdal-bøkene. Har du ikke disse, har du ingen nytte av registeret, men sammen blir det mye lettere å finne slekt. Kvinesdal-bøkene selges enda fra kommunen. Navne-registeret selges av historielaget og koster 150 kr.

Kvinavassdragprosjektet.

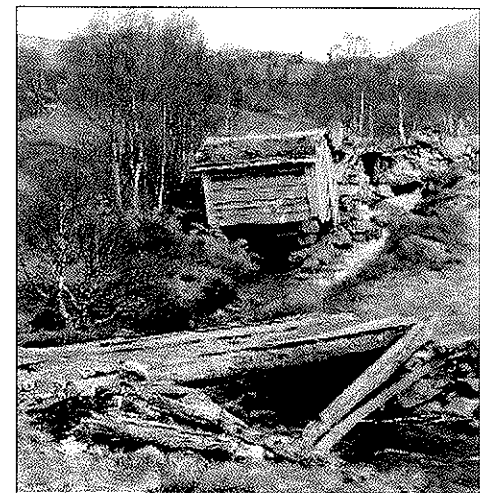
I samband med Kvinesdal kommunes plan over Kvinavassdraget, ble historielaget spurt om vi kunne lage en oversikt over kulturminner langs Kvinavassdraget. Vi satte opp et forslag og et budsjett på 45.000 kr. og ønsket ikke å gå i gang før dette var i orden. Pengene skal gå til reelle utgifter som kjøring, fotoutgifter m.m. og trykking av hefte til slutt. Alt arbeidet er gratis.

Da dette gikk i orden, satte vi i gang. Grappa er Harald Aamodt, Johannes Hamre og Anne-Berit Erfjord. Vi fant fort ut at det ble et større prosjekt enn vi først trodde. Dette er delvis på grunn av at vi har bestemt å ta med sidevassdragene også.

Fra 1. mai 2000 har vi vært ute på ca 25 turer der vi har snakket med folk, letet etter rester av kverner, sager, bruer m.m. Johannes har fotografert. Vi har opplevd utrolig positiv interesse og fått mange opplysninger og også fått lånt gamle bilder. Vi har nå vært i mestedelen av Fjotland og en del av Vesterdalen og Austerdalen.

Fram til nå har vi registrert over 40 vannsager, kvernene har vi ikke talt opp enda. Noen få kverner er restaurert, mestedelen er rast ned.

Vi er fortsatt interessert i opplysninger, det gjelder også ferdsel i vassdraget, bading, klesvask eller hendinger. Gamle bilder eller andre ting er vi interessert i, så ta kontakt med en av oss.

Ei av alle kvernene som nå er borte. Denne kverna er fra Homstøl. Foto utlånt av Astrid Olsen, Salmeli.

Agder Historielag

Kvinesdal Historielag er et av de største lokale historielag i Agder som er tilsluttet Agder Historielag. Dette regionlaget har også ca 1200 direkte medlemmer. Fordelen med å være direkte medlem er at du får en årsskrift og medlemsbladet Egde. Siste årsskrift, nr.76, har en hel del stoff fra Kvinesdal og distriktet. I de fleste av de gamle nr. står også mye interessant stoff fra området.

Agder Historielag arr. også årsmøte, seminarer og turer. I fjor var deltagere fra Kvinesdal med på turer til Lubeck og Ryfylke, to svært vellykkede turer. Medlemmer av lokale lag kan delta på slike turer.

Bøker og publikasjoner til salgs:

Årsskrift nr 1 - 54 (noen utsolgte).....	kr.	20,-
Årsskrift nr. 55 - 65 (noen utsolgte).....	kr.	50,-
Årsskrift nr. 66 - 75 (noen utsolgte).....	kr.	75,-
Årsskrift nr. 76	kr.	100,-
Årsskriftkatalog		gratis
Agders Historie 800 - 1350.....	kr.	390,-
Agders Historie 1840 - 1920.....	kr.	390,-
Agders Historie 1920 - 1945.....	kr.	300,-

Medlemmer får 25% rabatt ved kjøp av årsskrifter for kr. 400,- eller mer. Porto og eksp. kommer i tillegg. Årskontingent kr. 200,-

Innmelding/bestillinger sendes til Agder Historielag, Postboks 136, 4662 Kristiansand S.

Fra Agder Historielags tur til Ryfylke august 2000. Her fra hagen til Samuel Norland der vi fikk møte Martin Nag. Foto: Anne-Berit Erfjord

Solveig Egeland i Neset januar 2001. Foto: Lars Emanuel Egeland.

75 år i sentrum - de første årene på Rafoss

Av: Lars Emanuel Egeland

Solveig Egeland har bodd 75 år i Liknes. Hun ble født på Rafoss 10.november 1918. Foreldre var Lars Rafoss og Marie Tjørnholm. Solveig hadde tre søstre, Grethe, Martha og Åsta. Familien bodde i Hagan like ved veien. Lars var arbeidsformann for taubanen Træland-Lervik.

De hadde en gard med tre kyr, noen høns, bærbusker og dyrka litt poteter. Folk utnyttet jordlappene best mulig. I utmarka bak det høge Husefjellet slo Lars det som var av

høy. Det ble bundet sammen og sendt i løpestring nedover til et epletre i hagen. Mot Omland ble det skåret torv. Sekker med tørka torv ble sendt ned den samme løpestringen. Lars eide litt jord på Lossvolla, i bakkene lenger ute. Der gikk kyrne og beita om sommeren hvor det var en sommerflor.

Veien opp Vesterdalen gikk den gang langs åna og opp en bratt bakke inne med Rahommen. Olava Rafoss dreiv butikk nede med åna.

Farende folk brukte gjerne hest eller bare beina. En del mennesker overnatta på Rafoss som for eksempel hos tante Anna Elisabeth.

Det var mye liv på Rafoss. Husene var som regel små. Trælandsfos sveiv for fullt. På skolen var det veldig mange elever. De fleste familiene hadde mange barn, og barna måtte være med å hjelpe til på garden i tillegg til leksene.

På butikken var det lange åpningstider. Folk stakk gjerne innom både til og fra arbeid. Folk som hadde god tid, satt gjerne på brødkassene og prata. Var det mørkt, kunne folk ha med seg ei parafinlykt med glass for å se bedre i mørket.

Solveig begynte i første klasse for Sally Nilsen.

FLYTTING TIL LIKNES.

Bestefaren Ånen Tjørnholm døde i 1926. Han hadde vært lærer og kirkesanger på Liknes. Familien Tjørnholm bodde i huset like ved skolen rundt århundreskiftet.

Rundt 1905 reiv de den gamle skolen og bygde ny. Det var få hus i sentrum, men nå skjedde det store forandringer. Ånen fikk tomt på Nesågeren. I skjøtet fra år 1900 står det at tomtetegrensa var 60 meter fra kirkedøra. Det gjaldt å ha et fast holdepunkt å måle ut fra.

Lars Rafoss solgte sin eiendom på Rafoss til søstersønnen Teodor Tjørnholm. Familien Rafoss overtok etter Ånen Tjørnholm i Liknes. Lars fortsatte som arbeidsformann på Trælandsfos. Sykkel og karbidlykt om nødvendig var faste følgesvenner til arbeidet.

Marie tok seg av alt arbeid heime. Det var et stort tre-etasjes hus. I kjelleren var det bakeri og utsalg.

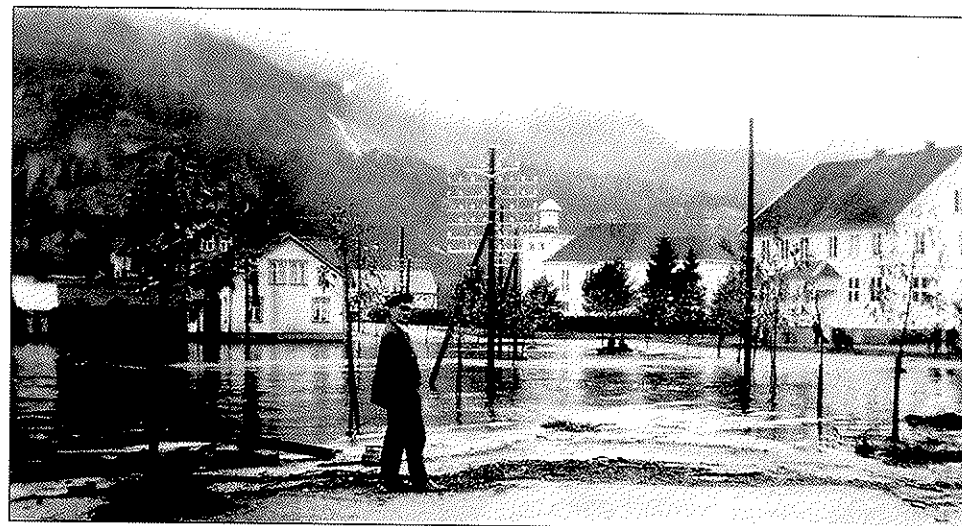
Skredder Behrend var dyktig fagmann med stor kundekrets. Han leverte klær til folk på Knaben og ellers i bygda. Han leigte i 1. etasje noen år og hadde to-tre skreddersvenner i arbeid.

Andreas Aamodt hadde butikk med utsalg av bakervarer. Familien hadde leilighet i huset. Leigetakerne veksla. Tannlege Rege, dr. Byhre, lensmannen, Selmer Haugland og Rudolf Nilsen var noen av dem. I gården var det et stort uthus.

Somrene var ofte varme. Men etter godvær kommer nedbør. I 1929 og 1931 var det storflaum. Littlåna tok innersvingen like etter kirka og tok korteste vei mot Kvina.

Seval Aamodt måtte kjøre skoleelevene fra Åmot med hest og kjerre til og fra skolen.

Kvina gikk nesten inn til skolehuset i Neset.

Fra flommen i 1931. Foto utlånt fra Kvinesdal Fotoklubb.

DEN STORE BRANNEN.

I august 1932 hadde vi kanskje den største brannen i Kvinesdals historie. Det starta i bakeriet i kjelleren hos Ivar Risnes. Borghild sprang ut og varsla folk klokka 2 om natta. Solveig ble fort våken, og det ble heldigvis lyst nokså fort.

Pianoet i 2. etasje fikk de ut sammen med det mest verdifulle av inventaret. Men forfjamselsen var stor. Det var temmelig dårlig brannvern. Det ble ringt til Mandal etter brannbil. Den kom fram klokka 6. I mellomtida var det lange rekker av folk som sendte pøser fulle av vann fra åna og opp til husene. Men det var bokstavelig talt en dråpe i havet. Huset til Nils Nilsen, nærmeste hus til brannkilden, var det ingen ting å gjøre noe med.

Naboene på den andre sida var slakter Andreas Aase, Lars Rafoss, familien Konsmo, Rafoss hotell og Anna Mydland. Solveig forteller at de fikk lånt en presenning som ble plassert på veggen hos Anna Mydland, nærmest Rafoss hotell.

Seks hus gikk tapt i brannen. Bare huset til Anna Mydland sto igjen i denne rekka. Lars Rafoss fikk med seg kyndige folk i en fart, og utrolig nok kunne familien flytte inn i nytt hus til jul samme år.

OPPVEKSTEN I NESET.

Solveig begynte på skolen for Tollak Eiesland. Det var strengere på skolen i den tida. Elevene måtte lyde læreren og gjøre leksene. Ellers ble det straff.

**Bare pipene stod igjen etter den store brannen i 1932.
Foto utlånt fra Kvinesdal Fotoklubb.**

Bibelhistoria måtte de kunne godt, men stykkene kunne de gjengi med egne ord. Katekismen måtte de kunne utenat.

Foreldrene var strenge. Det var mye Solveig og de andre barna ikke fikk lov til. Ulovlig lesestoff måtte Solveig gjømme godt og ta fram i smug. Hun måtte også være heime så altfor tidlig om kveldene. Solveig hadde bare å lyde. Det var vanlig også for andre barn og ungdommer. Solveig bestemte at hvis hun fikk barn, skulle de oppdras på en helt annen måte.

I gården var det et stort uthus med bryggerhus, vedbu, god lagerplass og flor.

Det gikk an å pumpe opp vann til bryggerhuset. Her måtte alt vann hentes. I bryggerhuset var det en stor skorstein. Alle klær ble kokt i ei stor jerngryte. I hagen var det rips, solbær og moreller. I floren var det to kyr og gjerne en gris. Lars leigte et stort jorde der ungdomsskolen ligger i dag. Her gikk kyrne på beite om sommeren. Morgen og kveld var det som regel Åsta som måtte leie kyrne til og fra beiteplassen. Om nettene var de alltid i båsen. Familien dyrka poteter på jorden.

Om sommeren slo de høyet og satte opp hesjer. De var selvforsynt med melk, smør og mange andre matvarer.

I bryggerhuset var det en bakerovn, og mora var god til å bake. Lefser og flat-brød hørte med. Mora hadde en god Singer pedaldreven symaskin. Hun sydde til og med dresser for folk. Det var selvsagt helt nødvendig at barna var med og hjalp til med praktisk arbeid.

KRISTENT ARBEID.

Marie og Lars kom tidlig med i kristent arbeid. De fleste kristne var med i kirka eller på bedehuset. Det var vel litt vanskeligere å være med blant "De frie". Men Marie og Lars var pinsevenner. På Rafoss var stovene alltid klar til å ta imot venner i Vesterdalen til møter. Sommerstid var det møter og stevner i hagen.

Alfred Svindland var en trofast og avholdt forkynner. Omreisende predikanter gjesta ofte familien og måtte også delta i gardsarbeid hvis det trengtes i tillegg til forkynnervirksomheten. Lars åpna gjerne møtene og spilte fiolin. Grethe og andre spilte gitar. Da familien flytta til sentrum, fortsatte møtevirksomheten. Folk fra Øye, dalene og rundt sentrum kom til møtene. De hørte fengende musikk og frisk, men alvorlig tale.

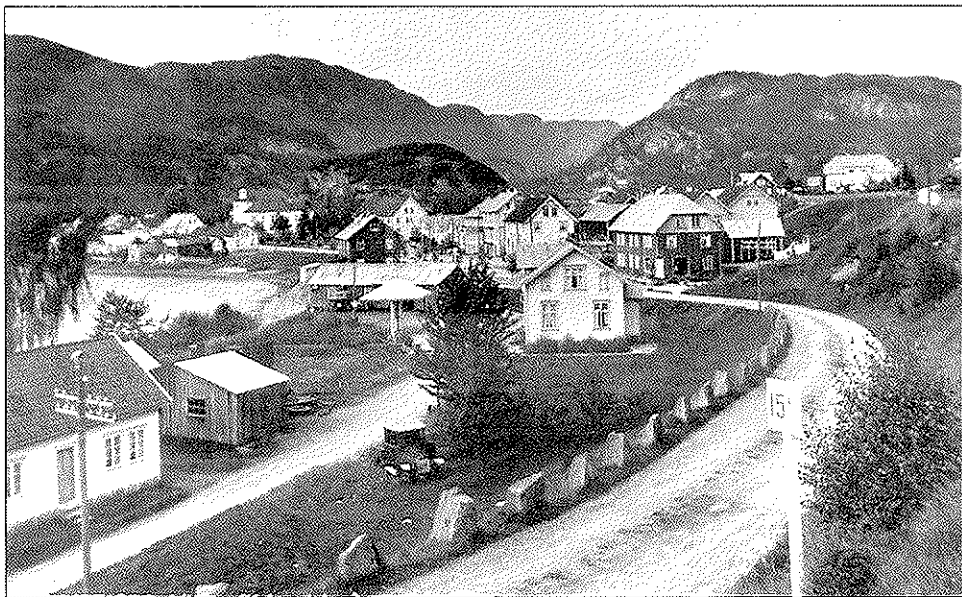
Lars kjøpte et piano etter bestyrer Nilsen på Trælansfos da han flytta fra bygda. Solveig og de tre søstrene lærte å spille piano og gitar. I tillegg har Solveig spilt trekk-

spill i mange år. Barna gikk på søndagsskolen på bedehuset, og Lars var ikke så sjelden på møter der.

Men folk fra bedehuset besøkte ikke Lars da han hadde møter. De unge derimot følte seg heime hos Lars. De deltok gjerne i den flotte sangen. Guri Larsen fortalte at hun ble omvendt under en vekkelse i 1930. Det var Alfred Thomassen som hadde møtene, og Guri ble med på bedehuset. De hadde et musikklag, og Guri spilte gitar. Hun ble seinere pinsevenn og deltok aktivt på møtene hos Lars i 2. etasje.

Den 7. august 1938 var en stor dag for Guri. Da skjedde det noe viktig midt ute i Kvina, like bak Rafoss hotell. På begge sider av åna var det "svart av folk", som Guri selv sa det. Hun og Netta Træland ble ført ut i åna. De ble dykka under i vannet og ble døpt av Alfred Svindland. Guri fortalte at Lars var fylt med alvor og spøk. Det var vanlige møter og bønnemøter.

I forbindelse med brannen i 1932, ble det utbetalt full forsikring. Familien kjøpte inn en god del brukte møbler og annet rimelig utstyr. I tillegg hadde de solgt eiendommen på Rafoss få år tidligere og hadde litt penger i reserve. Lars bestemte at 5000 kroner skulle han bruke til menighetshus i Faret. Der hadde familien et jordstykke etter svigerfaren. På den måten ble "Salem" bygt og sto ferdig i 1934.

Fra Lunde brotett mot Liknes ca 1929. Foto utlånt fra Kvinesdal Fotoklubb.

DAGLIGLIVET.

Det bodde folk, gjerne med mange barn i de fleste hus. Butikkene var mange og små. Andreas Aase hadde slakteri og utsalg av kjøttvarer. Seinere begynte Nic. Nilsen med det samme. Det var flere bakerier i sentrum. Folk kom med hest, sykla eller spaserte.

Det var få privatbiler. Da Solveig og familien flytta til Neset, starta A/S Kvina og Ola P Netland med rutebiler. Neset var et sentrum med liv og røre. Folk kom og gikk. Fra århundreskiftet skjedde det utrolig store forandringer. Solveig synes det har vært spennende å oppleve alle disse forandringene gjennom 75 år i sentrum.

Sven og Nils Kloster hadde elektrisk forretning, verksted og bensinutsalg. Ved åna hadde Ludvig Hunsbedt smie, seinere kom verksted og bensinstasjon. Albert Sandvand starta karosseriverksted. Vi hadde Høyers hotell, Gullestad kafe og ikke minst Hansens kafe. Alle disse hadde fortjent stor omtale.

Som eksempel på de store forandringene i Neset, tar jeg med noe Guri Larsen fortalte.

Hun og Torvald Larsen kom til bygda i 1926 som fiskehandlere. De starta opp butikk hos Bernt Husefjeld i Faret like ved brua. I samme hus hadde de et kammers som hele familien sov og bodde i. Kjøkken hadde de på deling.

Butikken var veldig liten. Vann henta de i brønnen hos Gunnulf Helle. De solgte sild, torsk, makrell og litt frukt. Fisken kom med De forenede bilruter fra Flekkefjord. Butikken flytta over til I G Konsmo's eiendom i Neset. Den lå bak i bua der Nils Kloster har sitt verksted i dag. Familien bodde ovenpå.

Flyttinga ville nesten ingen ende ta. Familie og butikk flytta til Netta Træland i Sandbrotet ved riksvei 40. Deretter til Ola P Netland i Fjotlandsgata. Heldigvis ble det ledig ei tomt på skrå over veien, og familien fikk sitt eget tre-etasjes hus med butikk på gateplan.

Guri passa barn og butikk. Folk rundt om på gardene hadde liten tid til å gjøre innkjøp på dagtid. Da skulle store og små gjøre nytte for seg heime. Dette tok Torvald konsekvensene av. I begynnelsen fylte han et traue med fisk og bar det rundt på gardene. Han var ung og sprek og turene opp bakkene til bl. a. Rødland og Hamre var god trening. Guri mintes at det tok ikke lang tid før han var tilbake med tomt traue.

Men utviklinga gikk videre, og fiskekjerra var neste steg. Da kunne han ta med mye mer fisk, og turene gikk opp både Vesterdalen og Austerdalen. Folk satte pris på dette gode tilbudet, og Torvald fikk en stor og fornøyd kundekrets. Da han fikk sin første bil, en Ford, ble det atskillig lettere.

Han kunne nå lenger ut i distriktet og selge enda flere varer. Men Guri fortalte at det var mange tunge tak, og Torvald sleit seg ut.

Guri solgte mye melk. Hun fikk melkespann fra bønder i Austerdalen. Guri målte opp hvor mye hun fikk. En god del solgte hun selv. En del melk gikk til Knaben og jernbanen. Resten sendte hun videre til Flekkefjord meieri. Leverandørene henta oppgjøret hos Guri. Hun fikk av og til inn jordbær. Til jul bakte hun ofte hellekaker med poteter fra Lars L Egeland. Hun fikk inn bestillinger helt fra Flekkefjord. Ei gang bakte hun 800 hellekaker, og alle ble selvsagt solgt

SOLVEIG OG BUTIKKLIVET.

Solveig og Magne Egeland starta butikk 1. februar 1942. De overtok etter Anna Mydland. Huset lå nærmest Rafoss hotell. Solveig forteller at Anna var en driver av ei forretningskvinne. Hun dreiv ei kråmbu med et rikt vareutvalg, bl. a. mjøl, sukker, kaffe, sild i tønner, tørrfisk, steintøy, strikkesøy, tøyvarer, ulltepper, spann, kjeler, auser, visper, rotte- og musefeller, hammer, spiker, skruer, brus, frukt fra lokalmiljøet, dadler, fiken, druer og appelsiner til jul, sjokolade, sigaretter, tobakk, skrå, vaskeartikler og høyfrø. En del kunder betalte med naturalia som orrfugl, ryper, laksbær, smør, ost, egg, kyllinger og ved. Alt ble solgt videre.

Varene sto i hyllene, på golvet, i skuffer og hang i taket. Lageret var i kjelleren og i den store bua. Folk bestilte varene ved disken. Noen ankom med hest og kjerre. De bandt hesten på utsida eller parkerte den i bua. Anna sto opp veldig tidlig, og butikken hadde langåpent omtrent som i dag.

Folk som hadde lang vei, kunne kvile i stova. Kaffekjelen var ikke langt unna, og en matbit hørte med. Anna hadde mye handel med Knaben gruver. Lastebilene fra selskapet kjørte stadig forbi.

Hver gang Anna hengte opp det røde flagget, stoppa sjåføren og tok med varer oppover til Knaben. Noen fikk også gratis skyss hvis det var ledig plass. En gang måtte Anna surre fast ei dame fra Netland på lasteplanet slik at hun slapp å være igjen i sentrum.

Da Solveig og Magne overtok, var det krig. Folk betalte da mer og mer kontant. Det de hadde av matvarer, beholdt de selv. Etter krigen var mye som før på butikken. Anna hjalp til så lenge hun kunne. Når det var kaldt ute, ble det fyr i ovnen.

Forandringene kom litt etter hvert. Det ble nesten ikke betalt med råaturalia. Fremdeles var det et forholdsvis allsidig vareutvalg. Men det ble mer kolonialvarer.

I 1947 overtok Solveig og Magne hennes heim, og butikken flytta

over i nye lokaler. Den var liten i begynnelsen, men utvida flere ganger.

Det ble kjøpt inn et stort kjøleskap i 50-årene, og det hadde plass til flere kasser med melk, smør, ost og fløte fra Flekkefjord og seinere Kvinesdal meieri. Den første frysedisken i bygda kjøpte Magne inn.

Overgangen fra bestilling og ekspedering ved disk til selvbetjening var ei svært stor forandring. Hvordan klarte de å ekspedere så mange kunder på en travel lørdag på gamlemåten?

Det ble lange dager. De bodde i samme huset, og folk kom tidlig og seint bakveien. Da jeg var liten, satt vi en dag og spiste morgensmat sammen. En person kom inn bakveien. "I dag er det søndag!" utbrøt jeg. Mamma og pappa var stolte over at jeg kunne ukedagene og lurte på hvordan jeg visste det. "I dag handler folk bakveien", sa jeg.

Det var mange ærlige og snille kunder. Spesielt mamma som sto bak disken, måtte strekke seg langt når folk hadde lite penger. Som regel gikk det bra.

STORE FORANDRINGER.

Fra Solveig flytta ned til Neset og fram til i dag, har det skjedd enorme forandringer.

En del hus er borte. Nye er kommet til. Ved å studere gamle bilder får vi et lite innblikk i ytre forandringer. Vi legger merke til at bak mange hus er det uthus. Folk som bygde hus i Neset, kom ofte fra en gard. Noen beholdt garden eller hadde nær kontakt med eieren.

Flere familier i Neset hadde kyr og andre dyr i uthuset. Kyrne kunne beite og få høy fra heimegarden. Slik holdt enkelte på med lenge etter krigen.

Lars slo kirkegarden gratis med ljà mot å få graset. En familie hadde ei kyr. Kona spaserte gjerne rundt i Neset og stoppa enkelte plasser slik at kyra skulle bli mett.

Folk var mer nøysomme og prøvde å utnytte ressursene på beste måte. Minst mulig skulle kastes uten å ha blitt brukt maksimalt.

Solveig synes Neset har vært et sentrum med mye liv og røre så lenge hun kan minnes. Men det ytre bildet er som nevnt svært forandra. Anna Mydland henta og leverte varer med ei trillebår. Beina, hest og kjerre og sykkel var vanlige framkomstmidler. Folk måtte bruke kroppen fysisk på en hardere måte.

Det var mer slit. I dag er det heldigvis lettere på de fleste områder, og det er bra. Mange måtte slite økonomisk før for å overleve. I dag er velstanden stor.

NILS KLOSTER A.S.

- *Elektrisk utstyr*
- *Lamper*
- *Autorisert installatør*
- *Godkjent radio- og TV-forhandler*
- *Rørlegging*

Tlf.: 38 35 88 40

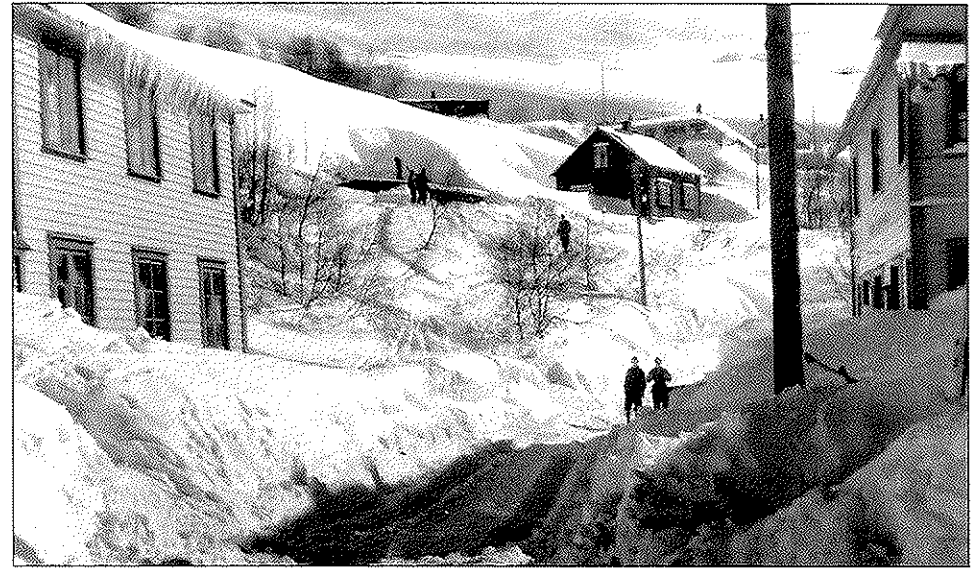
Vinteren 1950/51 var snørrik. Eilif og Helga Uleberg februar 1951.
Foto utlånt fra Liv Grini Egenes.

Dagboksnotater fra Knaben Gruvor vinteren og våren 1951

Av Kolbjørn Sira

Vinteren 1950/51 var en skikkelig snøvinter, i allefall på Knaben. Mandag 1. januar 1951 ble veien stengt etter et kraftig snøfall, men allerede dagen etter fikk brøytemannskapene den opp igjen. Dette gjentok seg også helgen etterpå, og da gikk det også et mindre snøras i

lia utenfor huset vårt. Jeg kan ikke huske at noen ble noe særlig reddet av den grunn, og heller ikke ble det tatt spesielle sikkerhetsforanstaltninger med tanke på at det kanskje kunne skje igjen. Tirsdag 9. januar startet framhaldsskolen opp igjen etter juleferien.

Knaben 1951. Foto utlånt av Liv Grini Egenes.

De nærmeste dagene gikk stort sett med til å konsentrere oss om festen som vi skulle arrangere førstkommande fredag. Klokken 19 fredag kveld var "Grubeheimen" fullsatt av spente foreldre og andre interesserte, og så gikk det slag i slag med underholdning fra scenen, bevertning, osv. helt til klokken 23. Primus motor var lærer Ansgar Larsen, og han skal ha mye av æren for at alle dro lasset så godt sammen, slik at det ble en vellykket kveld.

Tirsdag 16. januar gikk det et nytt lite snøras på samme sted som sist, men fremdeles uten at noen uroet seg. Et par dager etter slo det over til mildvær med regn, og da først var det enkelte som mente at med den tunge snøen kunne det være fare for et større snøras.

Den store snøskjermen ovenfor huset vårt hadde begynt å forfalle, og skjermen rett bak Ulebergs hus var like gammel, og sikkert heller ikke til å stole på i tilfelle ras.

Midt i måneden ble det iverksatt strømutkopling hver kveld fra klokken 23 til klokken 05 neste morgen. Det var for lite vann i bassengene.

Torsdag 25. januar ble det et voldsomt rennefokk, så på fredag ble veien stengt for tredje gang dette året, og melkebilene kom ikke opp. Snøfreseren måtte gi opp på lørdag, men i helgen ble det bedre vær, så på tirsdag 30. hadde vi på nytt forbindelse med utenverden. Det passet for øvrig bra at vi hadde fri fra framhaldsskolen den uken da uværet raste som verst!

Nå i januar hadde en ivrig gjeng holdt på med å anlegge en hoppbakke nede ved Stølen. Men igjen satte uværet en stopper for både det ene og det andre. Lørdag 3. februar var det en voldsom snøstorm, slik at vi kunne nesten ikke se fra hus til hus. Dette fortsatte søndag og mandag, så da var selvfølgelig veien blokkert igjen.

Torbjørn Øksendal og Alf Eftestøl, som bodde på Risnes, møtte derfor ikke opp på framhaldsskolen på mandag.

Tirsdag 6.februar hadde det stilnet så pass at brøytingen kunne begynne. Om kvelden hadde de bare kommet fra gruva og ned til kontorbygningen, for enkelte steder måtte de faktisk skyte seg igjennom fennene.

Onsdag 7. februar 1951

I formiddagstimene hadde snøfreseren nådd ned til butikkene. Pappa var på formiddagsskift, og jeg var på framhaldsskolen i kjelleren på "Grubeheimen", så bare mamma var hjemme.

Hun hadde nettopp kokt noe grøt som vi skulle ha som dessert til middagen. Denne sto nå til avkjøling på kjøkkenbenken foran vinduet. Etter snøfallet i det siste, men også på grunn av de to mindre rasene forrige måned, var den ytre enden av huset vårt forlenget begravd i snømassene.

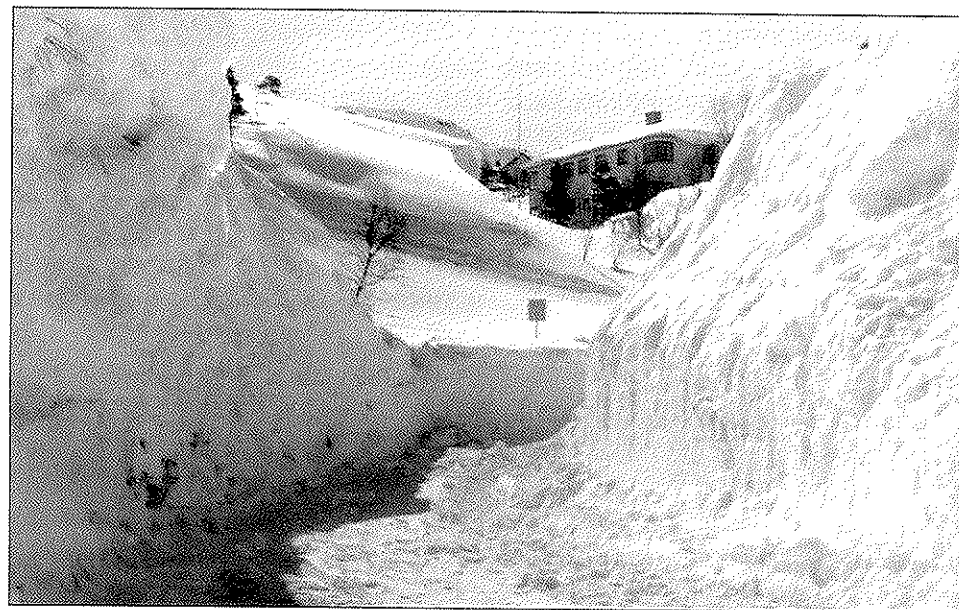
I går kveld hadde imidlertid pappa vært ute og gravd seg ned foran kjøkkenvinduet, slik at nå kunne vi se dagslyset den veien.

Mamma var veldig i tvil om hun skulle holde seg hjemme til snøfreseren hadde passert, eller om hun skulle gå på butikken og vente der til brøytemannskapene hadde kommet forbi huset vårt. Årsaken til hennes tvil trenger en forklaring:

Sent en mørk vinterkveld i slutten av førtiårene hadde vi en ubehagelig opplevelse i forbindelse med brøyting. Enten at årsaken var at mannskapet på snøfreseren tok en litt for stor sjanse, eller om de rett og slett ikke så godt nok i mørket; resultatet ble i all fall at plutselig ble vindusrutene i soveværelset knust av den kraftige snøspruten, og sengene dynget ned med snø, is og glassbiter!

Det var veldig skremmende, og satte en støkk i oss, som vi aldri ble helt kvitt. Derfor tenkte mamma som så denne onsdagen, at dersom hun ble værende innendørs under brøytingen i dag, så ville hun for sikkerhetsskyld stille seg opp i døråpningen mellom kjøkkenet og stua. Der følte hun seg trygg! Men i siste liten ombestemte hun seg, hev på kåpen, og gikk på butikken likevel.

Klokken var nå straks tolv. I det store friminuttet pleide jeg alltid å gå hjem for å spise, og nå var det altså like før.

Knaben 1951. Foto utlånt av Liv Grini Egenes.

Da snøfreseren hadde kommet forbi Uleberg, forlot mamma butikken til Hunsbedt, og begynte å rusle hjemover. Da hun kom til huset av Ljosland, kom Gudrun ut i døren, og de ble stående og snakke sammen. Snøfreseren arbeidet seg nå forbi huset vårt, og sprutet kaskader av snø opp i lia utenfor kjellerinngangen. En hel flokk med unger lekte seg i snøen foran og på siden av snøfreseren.

Med ett hørtes et sukk i luften, og plutselig var mamma innehyllt i virvlende snø, samtidig som pusten ble slått ut av henne. Mens hun gispet etter luft, kjente hun at bena ble sittende fast i snø som vokste oppover leggene. Etter noen vanvittige lange sekunder fikk hun bakset seg løs, og kunne begynne

å se seg omkring. Det som først slo henne var den uhyggelige stillheten. Gudrun Ljosland hadde stått med ansiktet vendt opp mot fjellet, og sett snøraset kom veltende rett imot. Helt automatisk hadde hun slått ytterdøren igjen og forsvunnet inn. Snøfreseren hadde slått av motoren, og der ungene hadde vært var det bare en hvit snøflate og ikke et tegn til liv. Men ganske snart begynte ting å skje.

Brøytefolkene tumlet ut av snøfreseren og sprang mot der ungene lå begravd. Kastberg Øksendal, som var formann for utegjengen, hadde en viss peiling på hvor en av døtrene hans hadde oppholdt seg før raset kom. Nå gikk han rett på det stedet, fant henne og fikk henne løs.

Enkelte andre greidde å komme seg fri ved egen hjelp. Jeg vet ikke hvor mye av dette mamma fikk med seg. Kanskje registrerte hun det, uten egentlig å riktig forstå det. Hun var nok i mer eller mindre sjokk nå disse første minuttene.

En som hun definitivt ikke ble oppmerksom på, var en av hennes beste venninner og nabo, Helga Uleberg. Da raset kom, ble snøskjermen bak huset deres knust, og noen av stakkene smalt inn i veggene på baksiden. Samtidig fosset snøen frem på begge sider av huset og sperret både flere av vinduene og inngangsdøren.

Helga, som var alene hjemme, fikk naturlig nok panikk, og hamret på vindusrutene mot veien, mens hun ropte på hjelp. Mamma, som befant seg like nedenfor huset, var fremdeles så langt borte og i ubalanse at hun verken så eller hørte noe av dette.

Etter noen minutter, da alt ennå var et eneste kaos i hodet hennes, fikk mamma det for seg at jeg allerede hadde kommet hjem fra skolen, og derfor kanskje var gått i raset! Ør og forstumlet småsprang hun den korte avstanden bort til "Grubeheimen", ned den utvendige trappa og inn i postgangen. Inne i klasserommet holdt vi akkurat på med å avslutte timen, da døren plutselig ble revet opp, og mamma nærmest tumlet inn. "Er Kolbjørn her?", var det første hun sa.

Da jeg reiste meg og svarte bekræftende, fortsatte hun, mens hun støttet seg til dørkarmen: "Det har gått et forferdelig snøras borte ved huset vårt, og mange unger er med i raset!" I et glimt så jeg at lærer Larsen nærmest hoppet ned fra plassen sin bak kateteret, og stormet på dør.

Spesielt de av oss som hadde mindre søsken, ble naturlig nok veldig urolige. Jeg husker Martha Engedal sa: "Jeg håper ikke noen av våre er kommet til skade!" Dessverre var det akkurat det som skjedde.

På veien kom nå menn springende, med og uten spader, for å hjelpe til med redningsarbeidet. Også folk som var på arbeidet i gruva kom strømmende til.

Georg Røyseland hadde mange barn, og var selvfølgelig engstelig for at en eller flere av dem kunne ha vært på rasstedet. Da han sprang hjemmefra, hadde han i farten fått på seg noen langstøvler, som var forferdelig glatte på den nybrøytete veien.

Rett som det var gled han og falt, så sprang han noen meter, så var det over ende igjen. Vi som så det, følte med han og hans fortvilelse. Heldigvis endte det til slutt godt for denne familien.

I rasområdet var det snart som en maurtue av mennesker, som lette febrilsk etter de savnede.

Mamma og jeg valgte etter en stund å få kontakt med pappa, som sikkert var fryktelig redd for hvordan det hadde gått med oss. Borte under Benkeheibakken traff vi han. Han hadde bare fått beskjed om at et stort snøras hadde gått i fjellet over huset vårt og Uleberg, og at flere lå under snømassene. Mens han sprang nedover gruvebakken, måtte han flere ganger stoppe og brette seg av nervøsitet. Det var en enorm lettelse da han så vi kom gående uskadde!.

Når det gjelder raset, ble det nokså tidlig klart at dersom de ikke ble funnet rimelig snart, så kunne det stå om livet for fire barn. Huset til Stigum ble gjort om til en slags sykestue. Her ble bl. a. gjenoppbygging forsøkt utført, etter hvert som det ble aktuelt. Vinduer og dører ble satt på vidt gap for å få luft nok, så det var som et ishus inne.

Etter en tid fikk vi komme inn til familien Jakob Ødegård for å varme oss, og også for få litt mat. Han var vaktmester på "Grubeheimen", og hadde leilighet ovenpå der. Det ville bli umulig å flytte tilbake til huset vårt slik som forholdene nå var, så vi måtte begynne å tenke på hvor vi skulle tilbringe natten. Det ble tent et nytt håp, både hos redningsmannskapene og pårørende, da Ansgar Røyseland ble funnet. På tross av flere timer under snøen, lyktes det å få han tilbake til livet!

Men for tre av dem som ble hentet frem, var det dessverre for sent. For de av Knabens innbyggere som husket åtte år tilbake, til det første bombeangrepet i mars 1943, var det som om noe av den samme følelsen av uvirkelighet, blandet med forferdelse, nå meldte seg igjen. Men etter hvert som tragediens omfang ble klar for alle i det vesle gruvesamfunnet, gikk tankene og medfølelsen først og fremst til dem som satt tilbake med sorgen. Vi var jo så få, og hadde ingen å miste.

Ut på kvelden ble det ordnet slik at vi skulle, i all fall foreløpig, få et krypinn på loftet oppe hos familien Einar Myhra i Benkeheia. For å få tak i noe klær og andre nødvendige ting, klatret vi i inn i huset vårt igjennom et av vinduene på frem-siden.

På kjøkkenet viste det seg at raset hadde blåst inn vinduet der, så kjøkkenbenken med grøtfat og det hele var bare en haug av snø og glass. Men det mest skremmende var at store spisse glassbiter hadde fløyet tvers over kjøkkenet, og siden tvers over stua, og sto nå som pigger i buffeten på den motsatte veggen!

Hadde mamma stått der i døråpningen mellom de to rommene, slik som hun først hadde tenkt, så hadde hun uten tvil blitt spiddet av glassbitene!

I kveldsnyhetene i radio gikk meldingen om ulykken på Knaben ut over det ganske land. Navnet på dem som mistet livet ble også lest opp: Aslaug Engedal, Oddvar Bruli og Jan Kåre Bergeslien.

Av forståelige grunner var jeg ikke på skolen på torsdag 8. februar, og på fredag hadde vi bare undervisning et par timer. Resten av skoledagen var flere av klassene borte hos Vestby og måtte snø av taket deres. Det var fare for at det skulle bryte sammen.

Folk var også oppe i fjellet der raset hadde løsnet, men de fikk ikke ned noe mere. Over helgen kom det en skredexpert for å se på faren for nye ras.

Denne mandagen flyttet vi inn i 2. etasje i huset mellom Ole M. Pedersen og Karl Kvinlaug. I første etasje bodde Thorleif Karlsen og mor hans, Josefine. Vi hadde på forhånd fått flyttet over noen av våre egne møbler, men det ble jo nokså spartansk likevel. Her kom vi til å bli boende i tre måneder.

En uke etter snøraset, onsdag 14. februar, ble det holdt minnegudstjeneste i kapellet for de tre omkomne. Jeg ser enda for meg da Ole Bruli kom inn. Han var så nedtynget av sorg, og skalv slik på hendene, at det gjorde vondt å se på. Det var masse blomster og kranser som dekket kistene, som etter seremonien ble båret ut av oss skoleelever.

**Kistene i Knaben Kapell. Jan Kåre Bergeslien, Aslaug Engedal og Oddvar Bruli.
Foto utlånt av Liv Grini Egenes.**

Turen nedover dalen måtte foregå med hest og slede, for veien var jo fortsatt stengt. Det ville bli både kalde og slitsomme kilometre for dem som skulle følge, for nå hadde været blitt riktig surt med snøføyke.

Ansgar Røyselund, som ikke hadde blitt forkjølet en gang, etter å ha ligget våt og kald under snøen i flere timer, gjennomførte også turen. Enda en gang viste elleveåringen seg som en riktig hardhaus!

De nærmeste dagene var været skikkelig dårlig med snø og rennefokk. I tillegg hadde snøfreseren gått i stykker, så dermed var det usikkert når veien ville bli åpnet igjen.

Lørdag 17. februar gikk et nytt snøras i samme fjellet som tidligere, men denne gangen nærmere sentrum. Det resulterte i at et vindu hos Kastberg Øksendal ble knust.

Det skapte selvfølgelig ny uhygge, og for ikke å gamble med skjebnen, flyttet familiene Uleberg, Øksendal, Thorsen, Stigum, Ljosland og Eftestøl midlertidig ut av sine hjem. I dagen etterpå ble det skutt ned snø fra fjellet og rensket opp på beste måte, slik at midt i uken hadde de fleste flyttet tilbake igjen.

Og så lørdag 3. mars, etter en måned, ble veien endelig åpnet, slik at bilene kunne begynne å rulle på nytt. Bøndene fra Knaben Gård og Risnes hadde hatt mange strie tak med hestene sine denne lange perioden, for å få opp melk, post og andre varer.

Torsdag 8. mars var både folkeskolen og framhaldsskolen nede på Stakkeland for å avvikle det årlige skoleskirennen. Knaben pleide alltid å hevde seg godt i disse konkurransene.

Lørdag og søndag, 10. og 11. mars, raste snøstormen på nytt, slik at veien nok en gang ble stengt. Det var så store snømengder nå, at det skulle ikke mye føyke til før veibanen grodde igjen.

Allerede på mandag ble den åpnet, men to dager senere satte uværet bom enda en gang.

Da jeg gikk på skolen torsdag den 15., spaserte jeg bar rett ut av kjøkkenvinduet i 2. etasje!

De første dagene etter palme-søndag 18. mars, var det et strålende vær, så de av påsketuristene som hadde ankommet da, fikk brunfargen nesten med det samme. Skjærtorsdag og langfredag var været dårlig, men påske-aften klarnet det opp. Den dagen ble det av alle ting arrangert slalåm på Knaben! 1.påskedag var veien åpnet slik at turistene slapp å gå på ski ned igjen til bygda. En av dem brakk foten oppe på Kvina, men ellers hørte vi ikke om flere uhell.

Som så mange ganger før, så kom det riktig fine været etter påske. Vi fikk nå folk med oss til å måke snø rundt huset vårt, først og fremst fra taket, og det som lå og trykket mot baksiden. Onsdag 28. mars begynte vi på skolen igjen etter påskeferien.

Gerd Veggeland, som hadde jobbet på Samvirkelaget, sluttet nå i månedsskiftet. Hennes etterfølger ble Torgit Torsen.

I overgangen mellom mars og april var veien stengt igjen i to - tre dager, fordi det stadig vekk kom nye snøfall. På ny måtte folk opp i fjellet og skyte ned snøskavler. Det ble såpass mye denne gangen at veien nedenfor oss ble fylt opp i 10 meters lengde. Lørdag 7. april begynte eksamen for oss på framhaldsskolen, norsk skriftlig.

Denne dagen ble for øvrig en merkedag for naboen vår, Kåre Uleberg. Da ble han nemlig gift med sin Gudrun!

Denne helgen ble veien igjen blokkert, for en kortere tid riktignok, men i all fall lenge nok til at eksamensoppgavene i regning ikke nådde fram i tide til mandag. I steden for regning skriftlig, gikk vi derfor opp til den første muntlige eksamen.

Siste skoledag var onsdag 11. april. Dagen etter måtte snø-freseren ut og rydde veien igjen, så vinteren hadde ennå ikke sluppet taket.

Lørdag kom Flekkefjordsrussen opp og laget til en underholdningskveld på "Grubeheimen". Medarrangør var Knaben Gymnastikklag.

Søndag var det så skirenn, både langrenn og hopp. Denne dagen var det et strålende solskinnsvær, men fra natt til mandag ble det et kraftig snøfall som stengte veien nok en gang. Heldigvis ble den åpnet sent på kvelden.

Men hvor lenge var Adam i paradiset? Nøyaktig til onsdag, så var vi innestengt igjen. Denne gangen gikk det to dager før veien ble åpnet.

Lørdag 21 april arrangerte vi avslutningsfest for framhaldsskolen på kapellet. Lærer Larsen hadde også småskolen, så han kunne ikke ta fri ennå.

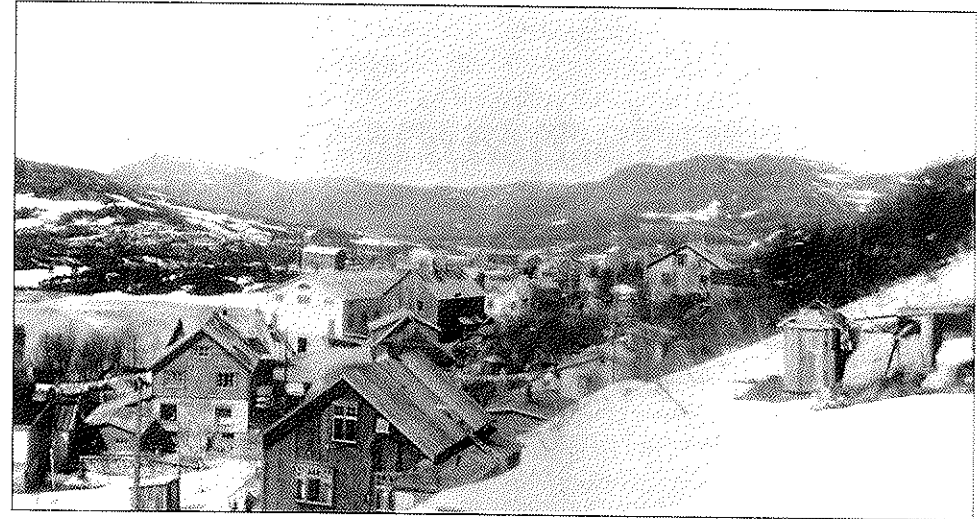
Nå på slutten av april kom mildværet, så endelig begynte snøen å synke noe sammen. Et sikkert vårtegn var det da ungene tok til å hoppe paradiset og kaste på stikka.

27. april reiste Halvdan Henriksen fra Knaben. Han var en av oss sju konfirmanter fra september året før. 1. mai opprant med sol og kraftig vind, men etter hvert ble det regn. Om kvelden ble det opphold, men da til gjengjeld kaldere. Dagen ble feiret både med et "Gubberenn", film og leker for barn, og diverse andre aktiviteter.

Nå kunne vi begynne å tenke å flytte tilbake til huset vårt. Mamma hadde allerede vært og ryddet litt, og pappa og jeg hadde fast jobb å måke snø.

Til å hjelpe oss med vasking, hadde vi også Pauline Tjøtta og Rakel Engedal. 4. mai reiste Tonny Gangså og Mårgot Rostøl på en skole nær Kristiansand. Og så 7. mai, på dagen tre måneder etter snøraset, var vi tilbake i huset vårt. Mellom oss og Uleberg lå snøen fremdeles helt opp til vinduene.

I dagene som fulgte spadde pappa og jeg oss ned til den vesle hageflekken på forsiden av huset, og der, under tonnevis med snø, sto påskeliljene med store spirer! Rett og slett et lite under! Lørdag 12. mai, pinseaften, giftet Andreas Glendrange seg med Gunhild nede på Mygland.

Knaben 1947. Foto utlånt fra Kvinesdal Fotoklubb.

Nå hadde veien for lengst blitt så bar at syklene kunne brukes igjen. Telefonledningen vår ble revet av i snøraset, men 16. mai ble den reparert.

Og så kunne vi feire grunnlovsdagen i et strålende vær, og på tradisjonell måte, fra salutten klokken 07 og til folkefesten gikk av stabelen klokken 20 på "Grubeheimen".

Et par dager etterpå flyttet Anker Johansen inn med familien i en av leilighetene hos Ole M. Pedersen. 21. mai kom tannlege Rege fra Liknes på det årlige besøket, for først og fremst for å sjekke skolebarnas tannhelse. Det tok som regel alltid en ukes tid. 23. mai reiste Sigurd Henriksen ut for å prøve seg som sjømann.

Nå hadde hagen vår på fram-siden blitt helt bar, men ennå lå det en stor fonn igjen bort mot Uleberg.

Hagebenken vår dukket frem fra snøen, den hadde overvintret ute! Spesielt til mammas glede sprang den første påskeliljen ut. I år ville det ikke bli flere enn ca. 30 stykker. Bjørketrærne begynte å få den første spede grønnfargen. Enkelte sto halvveis grønne langt ute i snøfennene, et både underlig og flott syn!

I månedsskiftet mai/juni flyttet familien Hallerud fra heia. Han hadde fått seg arbeid i Drammen. 1. juni åpnet Tordis og Ingrid Tjøtta og Gunhild Egeland årets badesesong ute! Det var nok en kald fornøyelse, for snøen lå jo ennå rundt tjernet! Men tross alt, sommeren sto nå og banket på døra!

Møte med motstandsmenneske

Av førsteamanuensis Arnfinn Moland

Då eg like etter hovudfags-eksamen i historie i 1977 vart spurd av min veileder, professor Magne Skodvin, om eg kunne tenkje meg å delta i eit innsamlingsprosjekt i regi av Norges Hjemmefrontmuseum (NHM), ante eg lite om kva dette ville innebære av framtidige møter med sentrale personar innafor det eg då bare så vidt kjende som motstandsørsla i Norge under 2. verdskrigen.

Etter meir enn tjue år i miljøet, skjønar eg kor privilegert eg har vore. Det er knapt ein av desse eg ikkje har møtt og blitt kjend med, knapt ein flik av motstandskampen eg ikkje har hatt personleg kontakt med. Samstundes døyr dei i frå oss, ein etter ein, og dette er sjølv sagt baksida av den skinande medaljen. Men inni meg lever dei som minner om ein type menneskemateriale eit land må stola på dersom det røyner på.

I denne artikkelen skal eg henta fram nokre av desse, menn som kvinner. Det er flest av dei første, men også "kvinner selv stod opp at strede".

Det gjorde eit uutsletteleg inntrykk på meg då eg i 1988 intervjuar ei kvinne i Kongsvinger-traktene. Ho heitte Marie Morastsæter og hadde gjennom ektemannen blitt involvert i motstandsarbeid, særleg flyktningtrafikk over grensa til Sverige. Men mannen utførte også andre farlege oppgåver, og ein dag måtte han gå i dekning. Der sat kona att med ansvar for barn, gard og flyktningar. For dei slutta ikkje å kome fordi mannen var ute av dansen.

Ein kveld dukka det opp eit fylgje som ikkje kunne vente; dei måtte over grensa så raskt som mogleg. Kvinna var åleine heime med eit barn som ikkje var fylt to år. Fylgjet var utålmodige og redde for sine liv. Kva val hadde ho?

Ikkje klarte ho å seie nei og utsette medmenneske for livsfare, ikkje kunne ho makte å bere barnet med på slik ein lang og strevsam tur.

Farleg ville det óg vere med barnegråt. Heller ikkje kunne ho gå til næraste nabo å be om hjelp. I det huset var ikkje alle til å stole på.

Etter å ha gått gjennom alternativa, landa ho på det einaste moglege: ho måtte gå frå barnet åleine heime! Ho visste at når det sat på kjøkkenbordet, var det redd for å falle utfor - det vart av eit barn oppfatta som ein avgrunn. Derfor plasserte ho det der, sa kjærleg farvel og gjekk saman med flyktningane ut i mørket mot svenskegrensa.

Då ho fleire timar seinare vende attende, med hjarta i halsen, fann ho heldigvis barnet sovande på bordet. Slikt gjorde inntrykk på ein 37 åring som ikkje hadde opplevd så mye anna dramatik i oppveksten enn den som følgde med den skiftande vassføringa i Kvina. Det gjer inntrykk den dag i dag.

Dette var bare eit døme på den anonyme kvinnelege motstandshelt. Den som kanskje best har fått fram kva desse måtte gjennom, er ei anna av desse meir eller mindre anonyme, nemleg Karna Dannevig. I sitt konservative, men fortetta språk fortel ho i eit brev til meg om "konene":

Men de som mest ubemerket bar en vesentlig del av motstandsbyrdene, var konene. Ingen som ikke levde den gang har muligheter til å sette seg inn i deres situasjon. De skjønte, men måtte ikke vite...

De måtte klare å fø - bokstavelig talt skaffe føda - til sine barn selv og oftest alene. Deres hverdag var et negativt filigransverk av praktiske

umuligheter, hindringer, dyp og fortrengt dødsangst. Dødsangst for mennene, for seg selv som mulige enker, for barna som farløse. De kunne ikke spørre. De måtte ikke snakke. De måtte ikke delta. De måtte ikke synes. De måtte være der, støtte oppunder, oppfatte det uforståelige, gjøre det riktige og det nødvendige uten instruks, uten kontakt.

Kanskje var dei trass alt betre stilla dei kvinnene som var djupt involvert og dermed hadde ein form for kontroll over sitt liv. Det er interessant å kunne slå fast at nødssituasjonar førte kvinner inn i aktivitetar som dei slett ikkje var tiltenkt i forhold til den tids rollemønster.

Det er grunn til å understreke at i praktisk talt alle aktive motstandsfunksjonar deltok kvinner på lik linje med menn, om enn ikkje like mange. Det var ingen påviseleg aktivitet som kvinner viste seg ikkje å være skikka til.

I mi verd av personlegdomar dominerer likevel mennene. I samband med opptaka til ein video-produksjon om motstandskampen i 1984 til bruk i skulen ("Okkupasjon"), møtte eg kommunisten Ragnar Sollie. Han fortalde då si dramatiske historie.

Han hadde dekknavnet "Pelle" og var leder for "Pelle-gruppa", ei meir fritt-stående kommunistgruppe som ikkje var heilt tru mot korkje

NKP-leiaren Peder Furubotn eller Josef Stalins Moskva. Han hadde blitt arrestert 3. februar 1945 og hadde samtidig fått knust venstre overarm av ei kule.

Etter ei farseaktig "rettssak" vart han saman med sine kamerater dømt til døden. "Avrettinga" fann stad 9. februar, annonsert i alle aviser, men som han sjølv sa: tyskarane hadde ikkje fått ut av han alt dei ville og "det var for tidlig å forsøke å skyte meg da."

Dei vart plassert i celler i Tårnet på Akershus Festning - der Vidkun Quisling seinare på året sat og venta på domen - , men begynte straks å legge planar om å rømme. Dei klarte å grave hol gjennom veggjen, fire seg ned - "Pelle" med sin øydelagde arm! - og kome seg ut på festningsområdet.

Dessverre vart alle tatt. Deretter hamna dei ein periode i straffecellene, for så å bli flytta opp att i Tårnet. Så seint som 4. mai vart det gitt ordre om avretting, men etter protestar frå leiaren for den tyske Sonderkommando, Oscar Hans, vart dette utsett i åtte dagar. Dagen etter vart dei overflytta til Møllergata 19.

Få dagar etter opplevde dei fridomen på sin særeigne måte: Familiene trudde ikkje sine egne auge, og i Folkeregisteret var dei ikkje-eksisterande, med alle dei problema dette førte med seg fredsvåren 1945.

Under jubileet i 1985 fikk Sollie høve til på Akershus Festning å fortelje kong Olav om sitt livs mareritt. Det høyrer med til historia at kongen tok seg overlag god tid, sjølv om han var kjend for å mislike sterkt å bli forseinka.

Først i 1987 treffe Sollie sin motstandskollega Ole Borge, ein av dei verkeleg sentrale i Milorg-leiinga. Dette skjedde i samband med pressekonferansen for boka "Hjemmefront" (Arnfinn Moland/lvar Kraglund), bind 6 i serien Norge i krig. Dei var så ulike som to norske borgarar kan bli når dei kjem frå ulike politiske og kulturelle leire, men dei hadde begge reagert likt då Norge med eitt var blitt eit ufritt land.

Etter krigen vart ikkje ulikskapen mindre. Ole Borge var ein framifrå høgsterettsadvokat, vart formann i styret i Norges Hjemmefront-museums Stiftelse fram til 1995, medan Sollie heldt fast på si politiske overtyding. At eg skulle få oppleve å føre dei saman på grunn av ei bok 42 år etter krigen, var minnerikt og kom som eit eige innslag i Dagsrevyen. Sjeldan har ytterpunktta - sosialt og politisk - i motstandsørsla vore tydelegare demonstrert, både visuelt og språkleg.

Ole Jacob Malm, professor i medisin og 90 år i desember 2000, er ein annan av desse utrulege typene som både inntok ein sentral

plass i motstanden - gjennom organisering av ulike yrkesgrupper i den såkalla Koordinasjonskomiteen (KK) -, og som overlevde i dette livsfarlege spelet og gjekk vidare til ei eventyrleg karriere innan medisinsk forskning og som kirurg.

Legg ein så til at han like gjerne kunne ha blitt pianist - talentet var der i full mon - og at han framleis på sine fredagsbesøk på museet viser seg som ein intellektuell i Formel I klassen, med sine forklaringar om den siste utvikling innan medisinen, gjerne med dei latinske termene som ein pendant, og sine tallause sitat frå vise menn, har eg gitt eit lite riss av ein personlegdom heilt i særklasse. Men sjølv sagt har han heile livet, kanskje meir dess eldre han blir, vore prega av det offer faren gjorde i 1942.

Under jødeforfølginga denne hausten tok han inn eit ektepar i dekning. Dei vart sidan arrestert på grensa til Sverige og måtte oppgi namnet hans.

For å hindre at han gjennom tortur skulle bli tvinga til å oppgi sonen Ole Jacob, hengde han seg i cella. At sistnemnde då alt hadde kome seg i trygge hender, visste ikkje faren då han tok denne avgjersla.

Den siste skål Ole Jacob ønskte å utbringe under sin 90-årsfest var derfor ikkje utan grunn nettopp for faren.

Min første sjef på museet, var sjølvaste "Kon-Tiki-Knut". Dette namnet har sin bakgrunn i eit brev sendt på 50-talet frå Japan. Einaste adresse var dette namnet, pluss "Norway". Det kom fram!

Knut Haugland frå Rjukan var den lokalkjende telegrafisten under tungtvatnsabotasjen på Vemork (Rjukan) i 1943. Seinare kom han opp i livsfarlege situasjonar, vart arrestert, kjempa seg fri med kuler susande rundt øyrene, var på flukt frå sitt tilhald i Kvinneklinikken på Rikshospitalet, nye kuler, men kom seg til sist unna til Sverige og Storbritannia. Dette vart sidan grunnlaget for ein av Arne Skouens mange filmer med utgangspunkt i krigen ("Omringet").

Haugland fekk etter krigen spørsmål om å delta som telegrafist på Kon-Tiki ekspedisjonen, noko han sa ja til. Då nokon spurte mora om ho ikkje var redd for kva som kunne skje med han, svarta ho: "Knut gjer aldri noko som er farleg!"

Etter denne ferda kom han med i den gryande etterretningstenesta i Norge, innafor Flyvåpenet, noko eg hadde den gleden å få skildre ganske inngående i boka "Strengt hemmelig". Etterretningstenesta i Norge 1945-1970 (Universitetsforlaget 1997). Det var ein ganske merkeleg kjensle å få besøk av han på kontoret, nærare 20 år etter eg sjølv stod som grønskolling same stad, med han bak skrivebordet.

Det gleda meg sjølv sagt at han var nøgd med det eg hadde skrive, men mest var han imponert over at kjeldene var så rikelege. Men det var hans eigen fortene; han hadde - og har ennå (!) - den (u)vane å alltid skrive ned i detalj kva som har skjedd i ei sak.

For meg som historikar var dette sjølv sagt gefundenes Fressen, men for mottakaren av alle desse minutøse PM, dåverande etterretningssjef Wilhelm Evang, var det kanskje mindre populært? Fra 1970 vart Haugland så første direktør for NHM, før han vart avløyst av Reidar Torp, son til forsvarsminister og statsminister Oscar Torp.

Når eg først har vore inne på ein av verdas mest kjente sabotasjeaksjonar, som har gjort Rjukan berømt over heile verda, er det ikkje til å unngå å trekke fram minst to til frå denne utrulege gjengen. Først må eg nemne sjølvaste leiaren, Joachim Rønneberg frå Ålesund, som i ein alder av litt over 20 fekk eit oppdrag av største dimensjon, topp-prioritert i den allierte leiinga. Britane hadde prøvd på eige hand, med katastrofalt resultat.

No var det tid for norske ungdomar, spesialtrente og med inngående kjennskap til terrenget og til fabrikkene. I 1998 fortalde Rønneberg meg i eit lydbåndopptak på over 8 timar om heile operasjonen. At det er mogleg, nærare 80 år gamal og med ein

avstand på over 50 år i tid, å hente fram i detalj kva som skjedde, er ikkje mindre enn utruleg og fortel sjølv sagt mykje om kva mennesketype dette er. Det var ikkje ein dal, ikkje ei kløft og ikkje eit vann i dette land han ikkje hadde klart for seg i sin geografiske harddisk under luggen. Alt fortalt lågmælt og utan fakter.

Historia om Rønneberg kjem snart på NRK-TV. Han heldt i mange ti-år etter krigen ein svært låg profil, mest kjent som "stemmen frå Ålesund" i radio, men på 90-talet vart det nok klart for han at det han hadde å fortelje var viktig for nye generasjonar.

Under eit seminar i Oxford i 1991, der eg hadde gleda av å ha eit innlegg saman med andre norske og britiske historikarar og krigsveteranar, såg eg kor utruleg inntrykk han gjorde, særleg på britane, der han stor og flott - som ei eldre utgåve av Clint Eastwood - fortalde om verdien av "the british spirit" i dei vanskelege første år av krigen. Då høyrde vi dei namngjetne bankelydane frå britane, akkompagnert av "hear, hear", slik vi elles bare kjenner frå Underhuset.

Hans sabotør-kollega Claus Helberg, som i sitt 80-års selskap ikkje hadde mindre enn to dronningar til bords, ei på kvar side, er ein annan av desse legendariske Rjukanfolka, med sin krigsinnsats som

grunnlag, men med ei karriere etterpå som langt på veg set denne sida av livet i skuggen. Helberg var kjentmannen framfor nokon under operasjonen, og det var han som etterpå vart forfølgd langt inn på vidda av ein tysk soldat. To gonger har dette blitt filma, begge gonger med han sjølv i hovudrolla.

Første gong var like etter krigen i den kjende og seriøse tungvatnsfilmen (i motsetnad til Cowboyutgåva med Kirk Douglas), andre gongen var i samband med 60-års jubileet til den britiske sabotasjeorganisasjonen Special Operations Executive (SOE) i 2000. BBC laga då eit program der Helberg skulle fortelje om denne episoden. Det var 20 kuldegrader, og filmteamet hadde snøscooter. Men dette var ikkje noko for han. Helberg sette av gårde på ski i forvegen og stod klar til opptak nokre mil inne på vidda då filmteamet nådde fram!

Så har då også fjellvandring vore hans store lidenskap, som formann i Turistforeininga i årevis. Det er i denne rolla han har blitt kjent med dronningane Sonja og Margrethe, under titals vandringar i den norske fjellheimen.

Han har - med eit solid glimt i auge - fortalt om den gonga han og dei to kongelege hadde ein pust i bakken og det kom eit følgje forbi. Da ropte ein av dei ganske oppglødd: "Sjå der er Claus Helberg!". "Slik er det å vere berømt", humra

Helberg til Sonja og Margrethe, som sjølv sagt ikkje hadde noko i mot litt avløyning. Då vi heldt på med opptaka til "Rapport fra Nr. 24" i 1992, var vi ein tur innom fjellviddene i Sverige. Eg fekk då sett Helberg i aksjon i fjellheimen og i hytte-livet. Han er eit utprega vennleg menneske, kunnskapsrik og klok, og ikkje uventa gjennomførde vi alle opptak med eit flott resultat alt i første forsøk.

Eg har ved eit par høve vore innom film og film-opptak. Då kjem eg ikkje utanom eit radarpar innafor norsk film som kvar på sin måte representerer sjøive prototypen på norsk motstand skildra på lerretet. Eg siktar til Arne Skouen og Jack Fjeldstad.

Skouen skreiv i Stockholm under krigen sine såkalla skinnbrev under pseudonymet Bjørn Stallare. I alle år etter krigen, ikkje minst i dei vanskelege 80- og 90-åra, då kunnskapen om krigstida var på veg ut av avisredaksjonane og amatørar og sjarlatanar kunne boltre seg utan særleg motstand, var Skouen ein aldri kvilande penn som kunne sette ting på plass.

Det kom også meg til gode ei gong då eg trong støtte i samband med ein avis-diskusjon i Dagbladet: "Forfriskende å lese Arnfinn Molands kronikk 'I krig og kjærleik...' om det aktuelle sølet om vår okkupasjonshistorie. Når historisk forskning blir en fåfengt leting etter

originale innfallsvinkler, ofres sannheten. Min generasjon har ikke glemt det enkle valg vi sto overfor: forskjellen mellom troskap og svik." (Dagbladet desember 1988).

Ei gong vi sat på Bristol i ein lunsj etter eit seminar, kjende eg historiens sus då Skouen såg seg rundt i lokalet og fortalde kven som pleidde å sitte ved det og det bordet - og det var ikkje kreti og pleti, men samfunnstoppar som ein elles bare kjenner frå lærebøker og biografiar.

Det gjorde og inntrykk då han fortalde om si tid i USA under krigen då han budde saman med dotter og svigerson til Halvdan Koht - Norges mest utskjelte utanriksminister gjennom alle tider, men også ein av dei største sønene landet har fostra. Under heile opphaldet hørde ikkje Skouen Koht sei eit ord: han var nede i stova for å ete, men så var det opp att på rommet sitt for å skrive sin versjon av den lagnad som hadde råka Norge og som hadde sendt han i eksil, både faktisk og i overført tyding.

Tilbake til Skouen og ikkje minst Jack Fjeldstad. Førstnemnde laga på femtitalet filmen "Ni liv", om Jan Baalsruds utrullege overleving i fjellet, etter søkt av tyske troppar. Som einaste norske film gjennom tidene vart denne nominert til ein Oscar. Fjeldstad spela hovudrolla, og bildet av han mellom isflaka er eit av dei klassiske frå norske

filmplakatar. I heile etterkrigstida har han vore brukt - og har med glede vald å stilla opp - i samband med arrangement med tilknytning til krigen og krighistoria.

Han var sjølv veteran frå den illegale presse, og i samband med eit seminar NHM arrangerte i 1997, hadde eg gleda av å bli kjent med personen bak eit kjent ansikt og ein stemme som ikkje var til å ta feil av.

Han var sterkt opptatt av å vidareføre informasjon om fridoms-kampen til nye generasjonar og å ta til motmæle mot nynazisme og historieforfalsking.

Då eg 22. november 1999 ga ut boka "Over grensen?", hadde eg same kveld ein liten disputt med Hans Fr. Dahl i "Redaksjon 21". Dagen etter banka Fjeldstad uanmeldt på døra til kontoret mitt. "Takk for at du tok Dahl!", var det første han sa.

Han ville ha boka med dedikasjon, noko eg kjende som ei stor glede. Eg skal aldri gløyme den staute, flotte karen då han snudde seg i døra, løfta eine knyttneven og sa "Stå på!". Eitt år etter var også han borte...

Ein slik kort og cursorisk presentasjon av eit lite knippe plukka frå ei heil blomstereng vil ikkje vere representativ utan Gunnar Sønsteby, "Kjakan", "Nr.24", kva ein nå måtte velje å kalle han, også han frå Rjukan! Sidan eg på slutten av

80-talet for alvor byrja å samarbeide med han, har min respekt for han bare auka. I dei tre åra vi arbeidde nært med den førre nemnde filmen om han, fekk eg verkeleg sjå kva eit einskild menneske har i seg av spirit, arbeidslyst og pågangsmot.

Ikkje eit problem var for stort eller for lite, ikkje eit menneske var for viktig eller uviktig til å bli kontakta, ikkje ei oppgave var for vanskeleg eller for lett til at ikkje nettopp han ville ta det på seg.

Aldri i mitt liv har eg opplevd maken til kontaktskapande evne: Før vi var inne i resepsjonen på eit nytt hotell, var Gunnar blitt kjent med dei som arbeidde i resepsjonen, og før vi i det heile hadde registrert at vi hadde sett frå oss koffertane, var han på full sprang inn i heisen, med ein i kvar hand.

Romma var tinga av, ja kva trur du? Avslag i prisen på reise og opphald? Ja, nettopp. Sjøfør og bil i Stockholm? Gunnar hadde avtale med militærattachéen ved ambassaden. Hotell i London? Langt i frå!

"Special Forces Club" like ved Harrods, det meir eller mindre hemmelege huset til alle britiske veteranar innan dei hemmelege tenestar, til spesialpris og med spesialløyve til å ta med inn titals kolli med opptaksutstyr på romma, noko som i denne klubben kan samanliknast med kvinnelege pres-ter i Vatikanet.

Sønsteby er den einaste person eg kjennar som får personleg handskrive brev frå kongen om at han er lei seg for at han ikkje har høve til å kome på 70-årsdagen, men gratulerer så mye med dagen! 80-årsdagen vart feira på sjølvaste Akershus Festning, og eg angrar den dag i dag på at eg ikkje sikra eit lydbandopptak då vi saman gjekk gjennom gjestelista på førehand.

Der fall det ein del gullkorn - han legg ikkje fingrane i mellom når noko(n) skal karakteriserast. Samtidig er han den beste diplomat og ein lobbyist i særklasse.

Med meir enn 800 foredrag over 40 år, ein klassikar av ei bok, gitt ut på norsk i så mange opplag frå 1960 til 2000 (nytt opplag!) at eg har mista oversikten, på svensk, dansk, engelsk, amerikansk (seinast nytt opplag 1999), hebraisk, finsk, islandsk ("Skyrsla frå Nr. 24", gitt ut utan å kontakte forfatter!), med ein dokumentarproduksjon om sin krigsinnsats sendt fire gonger på NRK-TV - kva meir er då att? Jo, ein kan som 80-åring reise på tre veker lange foredragsturnear i USA med eit program som ville knekke dei fleste. Tre-fire slike er gjennomført dei siste to åra. Og ein kan gå inn og ut av Forsvarsdepartementet og Forsvarets overkommando, arrangere lunsjer for å føre folk frå ulike miljø saman, samtidig som ein gjerne får gjennomført dette og hint. Og ein kan ta nye telefoner, nye initiativ...

Slik kunne eg halde fram. Eg kunne fortalt om flyktninglosen som bokstaveleg tala låste meg inne ein heil dag for å tvinge meg til å høyre hans versjon av sitt øydelagde liv etter krigen, openbart i ubalanse, men med eit veldig behov for å snakke med nokon og med eit brennande hat til det samfunn som i hans auge ikkje hadde sett pris på den innsats han hadde gjort.

Før eg slapp ut, måtte eg lova å kome attende, noko eg gjorde. Då var han rolegare. Sidan ringde han bare med jamne mellomrom.

Eg kunne og ha fortalt om Eva Jørgensen (Kløvstad) med dekknamnet "Jakob" under krigen. Som einaste kvinnelege distriktssjef i Milorg måtte ho ha eit mannsnamn fordi kvinner ikkje kunne vere med i Milorg. Då eg intervju henne i 1987, var det omtrent første gong ho hadde fortalt om sin innsats.

Litt bitter var ho nok endå fordi ho som kvinne ikkje fekk delta i Hjemmestyrkenes parade på Karl Johan. Men på Hamar er ho avbilda i mai 1945 saman med distriktsleiinga i Milorg.

Eller eg kunne fortalt om mine møte med Jens Chr. Hauge. Men då ville rammene for dette vesle innblikket frå ei samling av unike personar ha blitt så alt for langt.

Uansett lengde; ingen skriftleg framstilling kan kome i nærleiken av å kunne formidle dei tallause ord, blikk, setningar og handtrykk, samtalar og lærdomar under meir enn 20 års kontakt med det beste menneskematerialet Norge kan oppvisa. Det einaste som er sikkert er at slike menneske finst overalt og til alle tider. Derfor må vi tru at verda sakte, men sikkert går framover i visdom, sjølv om akkurat det kan vera vanskeleg å vurdere.

COOP AUSTERDALEN

Gjemlestad
Tlf: 38 35 48 85

Hauglandsli Skole februar 2001. Foto: Johannes Hamre. Haugland fikk sitt første skolehus i 1896. Det ble bygd nytt i 1947, på motsatt side av veien. Det gamle skolehuset ble siden flyttet til Hidreskog.

Boksamlinga på Haugland skole i 1920-årene.

Av Anne Erfjord Nygaard.

Innledning

I forbindelse med studier i skolebibliotekkunnskap ved Høgskolen i Agder, skrev jeg våren 2000 en fordypningsoppgave med tittelen: *Skolebibliotekhistorie fra Kvinesdal. Utviklingen av skoleboksamlinger i Kvinesdal kommune 1900-1950.*

Det var veldig interessant å arbeide med denne oppgaven, der jeg fikk kombinere to interesser; lokalhistorie og biblioteksaken.

Nå er jeg blitt spurt om et lite utdrag kan være med i dette årsskriftet, og jeg har da valgt å presentere Haugland Skoleboksamling, siden Haugland viste seg å være en av de mest spennende skolekretsene i Kvinesdal på 1920-tallet og framover, sett med en skolebibliotekars øyne.

Samtalene med Gustav Haugland (1913 - 2000) våren 2000 var til stor inspirasjon og hjelp under arbeidet med denne kretsen.

Vi kan anta at det eksisterte 6 skoleboksamlinger i Kvinesdal alle-rede i 1915 (jfr. *Forhandlingsprotokoll 1908-1941*). Trolig var dette: Røynestad, Senland, Haugland, Liknes, Førland og Øie.

I denne artikkelen skal vi se på Haugland skoleboksamling, som er oppgavens del 4.10. Noe kan kanskje virke løsrevet fra sammenhengen det var skrevet i, så derfor vil jeg til slutt i innledningen nevne fordypningsoppgavens problemstilling, som var:

- Kartlegging av skolebibliotekutviklingen i Kvinesdal i første halvdel av 1900-tallet.
- Hvordan ble boksamlingene i Kvinesdal brukt, og var det forskjeller i bruken mellom de ulike kretsene?
- Hvilken rolle spilte statens satsing på skolebibliotekene i 30-åra? Fikk skoleboksamlingene i Kvinesdal "et nytt liv"?

Boksamlinga på Haugland skole.

Haugland ligger i Austerdalen, og fikk sitt første skolehus i 1896. Det ble bygd nytt i 1947, på den andre siden av veien, og det gamle ble siden flyttet til Hidreskog (del 4.4.). Haugland krets ble nedlagt i 1960.

I *Forhandlingsprotokollen*, hører vi for første gang om Haugland skole i 1911, da det blir anskaffet et *Skandinavens kart*.

I 1917 leser vi at *Der indkjøpes et sæt plancher av Dybdahls over pattedyrene til Haugland skole*. I møtet 15/12 1919, post 3: *Kredsform. i Hauland kreds bemyndiges til at anskaffe nyt skap samt reparere pultene i Haulands skolehus*.

"Far arbeidde eit skap til å ha bøker i", forteller Gustav Haugland (f.1913), og mener dette må være det samme skapet som er nevnt her.

I skoleboksamlingens regnskap ser vi at det i 1923 er betalt et bokskap på kr. 36.00 (+ kjøring av skapet: kr. 4,29). Og bokskap trengte de på Haugland, for i 1923 skjedde det oppsiktsvekkende at det kom brev fra skoledirektøren; *hvor i meddeles at Haugland krets er innvilget kr. 200 i statsbidrag til barneboksamlingen*. Dette kan vi også finne igjen i Agder Skoledirektørs mapper (jfr. *vedlegg 1*). I følge protokollen for Haugland skoleboksamling fikk de faktisk 200 kroner i statsbidrag to år på rad! (Det var ingen andre skoleboksamlinger som fikk noe tilsvarende)

Anton Haugland og skoleboksamlinga på Haugland skole i 1920-åra.

I Årli(1972) leser vi at Anton Haugland (1892 - 1963) var lærer på Haugland 1919-1922, i Uleberg (1990) står det han var lærer her i

1922-23, hva som er riktig vil være vanskelig å finne ut eksakt, men av protokollen for Haugland skoleboksamling (dersom man ser på håndskriften), ser det ut som om det er sannsynlig at Anton Haugland var her to vintre, 1921/22 og 1922/23.

Anton flyttet så til Evje, der han var lærer på Åneland i en årrekke. (Anton Haugland var sønn til Karl Arnesen, som var en av de første lærere i Kvinesdal med lærerutdanning.) Anton Haugland tok eksamen ved Elverum lærarskule i 1914. "Anton var umotelig godt likt!", sier Gustav Haugland, og minnes at Anton en gang sykla med tre(!) unger på sykkelen sin! Han kom veldig godt overrens med barna. Også fra tiden som lærer i Evje huskes folk han fordi han lekte så mye sammen med barna - i friminuttene, det var ikke vanlig på den tida.

Skoleboksamlinga på Haugland var den største i bygda i 1920-åra (jfr. *vedlegg 1*). Det må ha vært pådriveren Anton Hauglands fortjeneste at Haugland krets i 1922 og 1923 fikk hele 200 kr i statsbidrag til barneboksamlinga.

Gustav Haugland (f.1913) sier at kretsen dessuten, i Antons tid, holdt basar(!), der folk stilte opp og lagde ting. Kvinnene strikka sokker, "far arbeidde eit økseskaft", og inntekten av basaren gikk til bøker til skoleboksamlinga.

I Haugland skoleboksamlingens regnskap finner vi disse interessante tallene:

Inntekter i 1921-22:

Ved Basaren:	290,60
Mottatt av staten:	200,00

Inntekter i 1922-23:

Ved basar 28/12 -22:	162,19
Mottatt av staten:	200,00

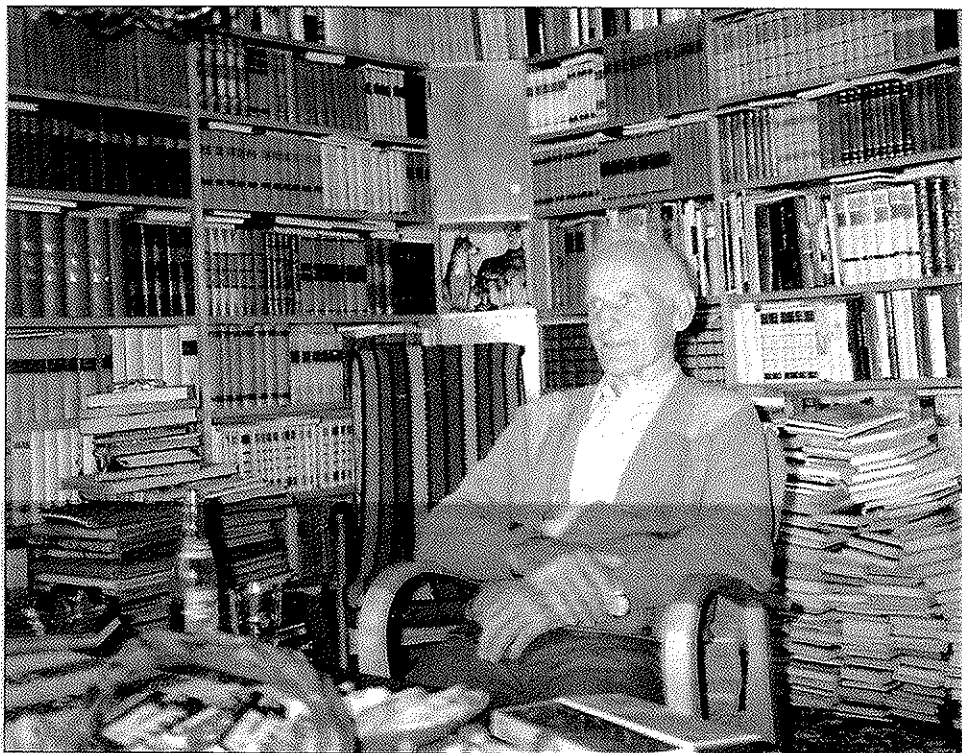
Anton Haugland fikk altså inn veldig mye penger til Haugland boksamling. Alle disse pengene ble hovedsakelig brukt til bokinnkjøp, men også innbinding av bøkene medførte en betydelig utgift.

Låning på Haugland skoleboksamling:

Ifølge *vedlegg 1* hadde Haugland skole i 1920-åra en beholdning på 130-150 bøker. Gustav Haugland husker at bokskapet, som var temmelig stort, var helt fullt!

Bokskapet stod i klasserommet, på veggen mot aust, i nærheten av kateteret. Det kunne være 7-8 hyller i det. Og her var det bare bøker! Læreren hadde et annet skap til skolemateriell.

Når elevene skulle låne bøker gikk de til læreren, som så låste opp skapet, og trolig skrev læreren utlånet i en utlånsprotokoll. De kunne låne bøkene to-tre uker, eller sånn som det passet.

Gustav Haugland (1913-2000) fortalte varmt om sine mange gode barndomsopplevelser i skoleboksamlingen. Han ble en stor bokelsker, og etterlot seg en privat boksamling på flere tusen bind da han døde sommeren 2000. Foto utlånt av Gerd Tønnessen.

Læreren åpnet gjerne bokskapet hver dag, de kunne låne når de ville, men det var vel helst i friminuttene, sier Gustav. Det var veldig viktig å få bøkene inn (i skapet) før de gikk heim, de kunne ikke ligge i pulten, for da tok mysnan de!

Haugland skole var den eneste skolen i bygda som hadde et eget fag: Musejakt! På grunn av at dørvilla ble brukt til hoggestabbe, så kom mysnan inn, og av og til

måtte de avbryte undervisninga og ha musejakt, da drepte de mus med någen stokka!

Bøker i samlinga:

Gustav Haugland husker at de i boksamlinga hadde bøker av Bjørnstjerne Bjørnson, Arne Garborg og Sigrid Undset. Det var ikke vanlig å ha de to sistnevnte i ei skoleboksamling, men Anton Haugland hadde kjøpt inn disse til boksam-

linga - han mente nok at det var viktige litterære skatter. Disse forfatterne ble regnet for å være "fritenkere", noe ikke alle satte pris på, men Gustav kan ikke huske at det var noen som reagerte på at disse bøkene var her.

En dag fortalte Gustav til Ånen Lauen, som var lærer etter Anton Haugland, at Garborg var død. Lauen ville ikke tro han, men Gustav hadde lest det i avisa (Ukens nytt). Dette var i 1924.

Jeg har funnet tilvekstlista for Haugland skoleboksamling, og gjengir på slutten av denne artikkelen denne for året 1922 (vedlegg 2).

Det ble de to første åra kjøpt hele 103 bøker til boksamlinga! Og allerede i 1925 ble det kjøpt ytterligere 73 bøker; av regnskapet ser det ut som om dette er gjort for penger som boksamlinga da allerede hadde i beholdningen sin.

Haugland Skoleboksamling 1930 - 1950:

Etter innkjøpene i 1925, kan det se ut som om det ikke er skrevet bøker inn i tilvekstlista før i 1939. Men vi ser av regnskapet for skoleboksamlinga at det kom inn kr.22,- ved en juletreffest i 1927, og at de har fått et statsbidrag på kr. 25,- i 1929/30.

Videre ser vi at disse midlene i skoleåret 1929/30 er delvis blitt brukt til innkjøp av nye bøker, og delvis til innbinding og reparasjoner.

Det er rimelig å anta at man har glemt å føre inn nytt årstall i tilvekstlista, og det kan passe med beløpet at 9 bøker (153b - 160) er innkjøpt i 1930.

Deretter ser vi av regnskapet at ingen tilskudd er gitt før i 1938. Statsbidrag er vist i tabellen under. (Vi ser av regnskapet at tilsvarende beløp som statsbidraget i tillegg er gitt av kommunen, slik loven av 1935 hadde lagt opp til.)

Vi ser av tabell 7.2 at Haugland i perioden 1937 - 1954 fikk følgende statsbidrag:

1937-38	0
1938-39	20
1939-40	20
1940-41	20
1943-44	25
1944-45	25
1945-46	40
1946-47	40
1948-49	40
1949-50	*70
1950-51	30
1951-52	30
1952-53	30
1953-54	40

* Bare Liknes skole fikk like mye dette året, men de hadde mange flere elever.

Av regnskapet ser vi at det er blitt avholdt enda en basar, som innbrakte kr.383,15. Det mangler årstall på denne sida, men det er samtidig ført inn 25 kr i kommunebidrag, og ser vi i tabellen over, har dette trolig vært et av de to siste krigsåra. Også av tilvekstlista ser vi at det på denne tida er innkjøpt flere bøker enn det stats- og kommunebidragene skulle tilsi.

Personer som gikk på Haugland skole på denne tida, forteller at de hadde en flott boksamling her. Av og til las de hver sin bok i timen, og på slutten av timen gjenfortalte de for resten av klassen.

Titler som nevnes av informantene finner vi igjen i tilvekstlista (*vedlegg 7.7.*); *Fagerlia, Englehaten, Sidsel Sidserk, Marte Svenerud* og bøker av Halvor Floden.

Var det Liknes som hadde den største boksamlinga?

Den gjengse oppfatningen hos nesten alle informantene til denne oppgaven (over 50), var at **"Liknes hadde den største boksamlinga"**. Dette har det liksom aldri vært noen tvil om hos de fleste kvindøler. Jeg mener å ha gjort "oppdagelser" som tyder på noe annet:

Som vi kan se av pkt.4.10, så hadde Haugland en flott boksamling. I 20-åra gikk elevene på Haugland på skolen annenhver uke; småskolen og storskolen veks-

let. (Lauen var lærer for begge gruppene.) Det var omkring 20-25 elever til sammen.

Elevtallet avtok gradvis, og i 1940 var det ca. 10-12 elever på denne skolen. I perioden 1922-1925 ble det innkjøpt 176 bøker til denne boksamlinga! I 1950 var det ca. 300 bøker i samlinga. Sammenlikner man elevtallet med boksamlingas størrelse, så må man kunne si at dette var en stor boksamling, i alle fall sammenliknet med de andre i *Kvinesdal* (jfr. *vedlegg 1*).

En annen ting, som vi kan se i tilvekstlista, er at denne boksamlinga kanskje ikke var heit "tradisjonell" i valg av bøker. Vi finner der forfattere som A.Garborg, S.Undset og J.London. Dessuten var det en del *fagbøker* representert. (jfr. *vedlegg 7.7*).

Boksamlinga på Haugland ble flyttet til Liknes skole etter nedleggelsen i 1960. Det virket kanskje litt "galt", for folk følte at det var kretsen sin. Folk i kretsen hadde gitt mye til denne boksamlinga, som i 1960 bestod av hele 471 bøker!

Til sammenlikning hadde Kvinesdal Folkeboksamling 1119 bøker i 1954 (jfr. *Møtebok for Liknes Folkeboksamling 1946-1983*), men de skulle jo "betjene" så mange flere. Senere har Liknes riktignok blitt den største skoleboksamlinga i kommunen, dette skyldes både at gitte bidrag (tabell 7.2) har vært større, særlig fra 1949 og utover.

Det synes også som om *alle* skoleboksamlingene fra de nedlagte kretsene etter hvert ble samlet på Liknes skole, kanskje kan vi si at "de fulgte elevene".

Liknes hadde etter hvert et mye høyere elevtall enn de andre skolene, og hadde derfor *behov* for et større antall bøker. I den senere tid har mye av disse "gamle samlingene" på Liknes skole blitt kassert og solgt ut på loppemarked.

Kilder:

- Agder Skoledirektør: Skoleboksamlinger i Agder bispedømme.1924
- Del 4.10 Haugland krets (Nygaard, Anne Erfjord (2000))
- Del 4.4 Hidreskog krets (Nygaard, Anne Erfjord (2000))
- Gustav Haugland (1913 - 2000) Hovedinformant fra Haugland krets.
- Haugland Skoleboksamling. Protokoll med tilvekstliste og regnskap 1922 - 1960 (Kvinesdal kommunes fjernarkiv)
- Kvinesdal Prestearkiv: Liknes skolestyre, Forhandlingsprotokoll.

1908 - 1941 (III.2.A.1) (Statsarkivet i Kristiansand)

- Lov av 16.mai 1935 om folke- og skolebibliotek
- Møtebok for Liknes Folkeboksamling 1946-1983 (Kvinesdal kommunes fjernarkiv)
- Nygaard, Anne Erfjord (2000): Skolebibliotekhistorie fra Kvinesdal. Utviklingen av skoleboksamlinger i Kvinesdal kommune 1900-1950 (*)
- Tabell 7.2., Statsbidrag til skoleboksamlingene 1937 - 1954. (Nygaard, Anne Erfjord (2000))
- Uleberg, Olav O.: Kultursoge for Evje og Hornnes Band 1 . Evje og Hornnes Bygdeboknemnd 1990
- Vedlegg 7.7. Tilvekstliste for Haugland skoleboksamling 1922-50. (Nygaard, Anne Erfjord (2000))
- Årli, Ånen: Kvinesdal Ei bygdebok [tredje del: kultursoga]. Flekkefjord: 1972: 240-269

(*): Denne finnes på følgende bibliotek:

- Kvinesdal folkebibliotek.
- Kvinesdal Videregående skoles skolebibliotek.
- Vest-Agder fylkesbibliotek. Dette kan lånes på Bokbussen i Vest-Agder, eller man kan be sitt folkebibliotek om å låne det inn fra fylkesbiblioteket (fjernlån)

VEDLEGG 1: Antall bind og statsbidrag i skoleboksamlingene 1923-1932

Denne tabellen angir krets, antall bind i skoleboksamlingen og statsbidrag (i kr.)

Krets/Skole	1923-24		1924-25		1925-26		1926-27		1927-28	
	Ant.	Kr.	Ant.	Kr.	Ant.	Kr.	Ant.	Kr.	Ant.	Kr.
Sindland	55	50								
Åse og Dyrstad										
Øie									27	
Liknes										
Rafos										
Haugland		200	133		135		138		143	
Førland							52			
Røinestad		68	25							
Moi/Gjemlestad										
FEDA (**)	110	55	111	25	103		100	45	99	

Krets/Skole	1928-29		1929-30		1930-31		1931-32(*)	
	Ant.	Kr.	Ant.	Kr.	Ant.	Kr.	Ant.	Kr.
Sindland								
Åse og Dyrstad							41	
Øie	24				44	30	45	
Liknes	108						89	
Rafos								
Haugland	140		25		153		155	
Førland	50						54	
Røinestad	62				60		45	
Moi/Gjemlestad								
FEDA (**)	96				100		94	

(c) Anne Erfjord Nygaard, 2000.

(*) Tallene i denne kolonnen var datert 1930/31, men dette er ganske sikkert en skrivefeil.

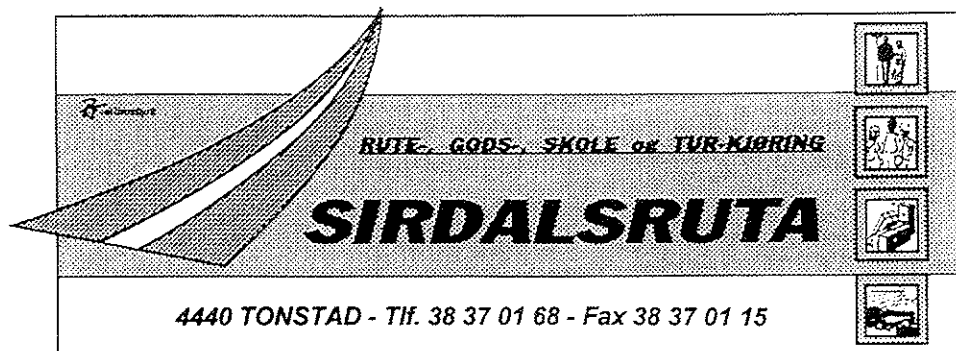
(**) FEDA : Tallene for Feda er tatt med som sammenlikning. (Feda var da nabokommune til Kvinesdal, og ble slått sammen med Kvinesdal i 1963.) Det var på denne tiden 8 kretser på Feda, bare Feda hadde skoleboksamling.

Opplysningene og tallene jeg trengte for å lage denne tabellen er hentet fra Statsarkivets mappe: *Agder Skoledirektør, Stavanger: Skoleboksamlinger i Agder bispedømme, 1924*

VEDLEGG 2: Tilvekstliste for Haugland Skoleboksamling 1922

Løpe-nr.	Forfatter	Titel	Ant.	Pris
1	Amundsen	Sydpolen	2	23,50
2	Bergh	Den godhjarta kona	1	5,25
3	Moren	Randsjøen	1	6,55
4	Rossegger (?)	Presten Hølbart	1	3,65
5	Snorre	Kongssagaer	1	5,15
6		Soga um ...?	1	3,75
7	Twain	Jean d> Arc	1	3,75
8	Ånrud	Storkarer	1	4,50
9	Jonas Lie	Lodsen og hans hustru	1	6,35
10	Scott	Sølvfaks	1	4,19
11	Asbjørnsen	Utvalgte folkeeventyr	2	4,35
12	Børresen	Den russisk-japanske krig	1	3,65
13	Kjølstad	En natt i storskogen	1	3,55
14	Eldegard	Kong Saul	1	4,95
15	Janson	Han Per og ho Bergit	1	3,33
16	----	Torgrim	1	4,35
17	Lie	Sorte ørn	1	5,45
18	Swift	Ferdi til Lilleputtland	1	3,35
19	Normann	Den grå katt	1	4,03
20	Beckett	Verdenskunstens historie	1	11,15
21	Erslev (?)	Billedkunstens mestre	3	39,50
22	N.S.Krist. forbund	Deilig er jorden	1	5,95
23	Hjermann	Ro fiske	1	4,50
24	Floden	Englehatten	1	4,95
25	Frick	Lille Jonas Fjeld	1	5,15
26	Rolfen	Fusker du	1	4,95
27	Garborg	Sigmund Bresteson	1	4,95
28	Moren	Aust or markom	1	6,15
29	Skramstad	Eventyr om skogens dyr	1	4,75
30	Falkberget	Eventyrfjeldet	1	3,37
31	Berge	Norske folkeeventyr	1	3,85
32	Jåstad	Torvald veidemann	1	3,55
33	Vinje	Storegut	1	3,75
34	J. Bull	Folkeliv i bilder	4	45,75
35	Janson	Margit Skjölte	1	3,75
36	----	Den Bergtekne	1	3,55
37	Vinje	Ferdaminne	1	4,95
38	Louis Moe	Langt bort i skoge	1	4,75
39	Smith	Utvalgte..?. fra dyrenes liv (?)	1	3,55
40	Vislie	Vinje	1	3,40

41	Andersen	Eventyr	1	5,75
42	Asbj. og Moe	Huldreeventyr	2	9,50
43	Bjørnson	Fortellinger	2	9,35
44	Scott	Ivanhoe	1	4,18
45	Lie	Guttedage	1	4,45
46	Thoresen	Billeder fra midnatsolens land	1	6,35
47	Orcze	Hans hvi?kaart av Wes??	1	5,45
48	Maryat	Rudningsmannen i Kanada	1	5,95
49	Flood	I kongens tröie	1	4,55
50	Paulsen	Norges historie	4	10,55
51	Andersen	Fortellinger fra norges hist.	1	3,15
52	Erslev	Digtekunstens mestre	1	
53	Collet	Dyreliv	1	5,75

Hamre

RUTE - GODS - SKOLE og TUR-KJØRING

SIRDALSROUTE

4440 TONSTAD - Tlf. 38 37 01 68 - Fax 38 37 01 15

Bli ny på håret, nå til våren og sommeren!

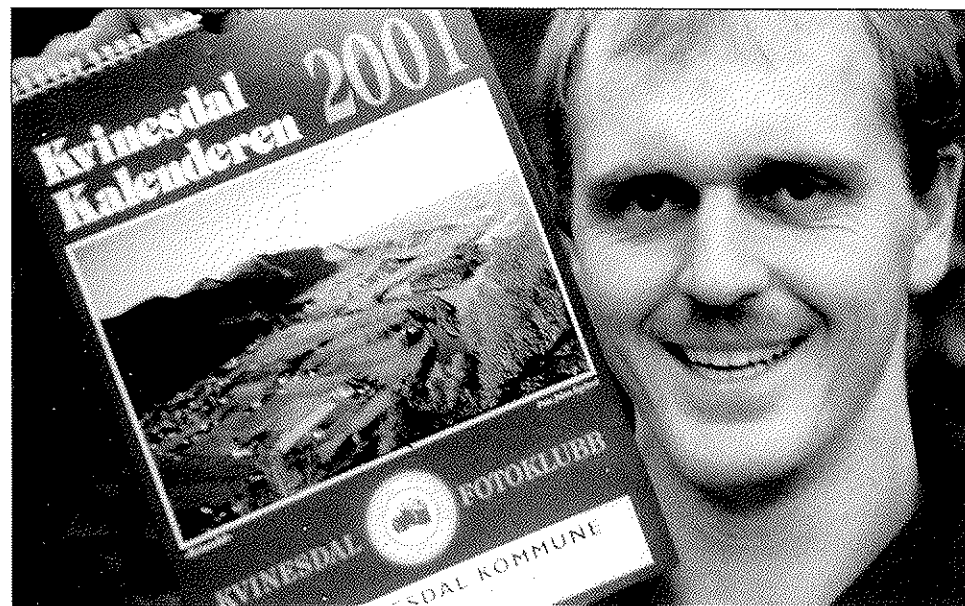
Timebestilling eller "Dropp innom"

Sofies Salong Eftf.

Liv Siri Nilsen

Fjotlandsgata

Tlf. 38 35 01 10

Formannen i Kvinesdal Fotoklubb, Charles Gyland, viser den utsolgte Kvinesdalkalenderen for 2001. Foto: Stanley Kvinlaug.

GAMLE BILDER I KVINESDAL GJENNOM 150 ÅR.

KVINESDAL FOTOKLUBBS bildebok er nå til salgs på følgende steder:

KNABEN LANDHANDEL

KVINA FOTOSENTER

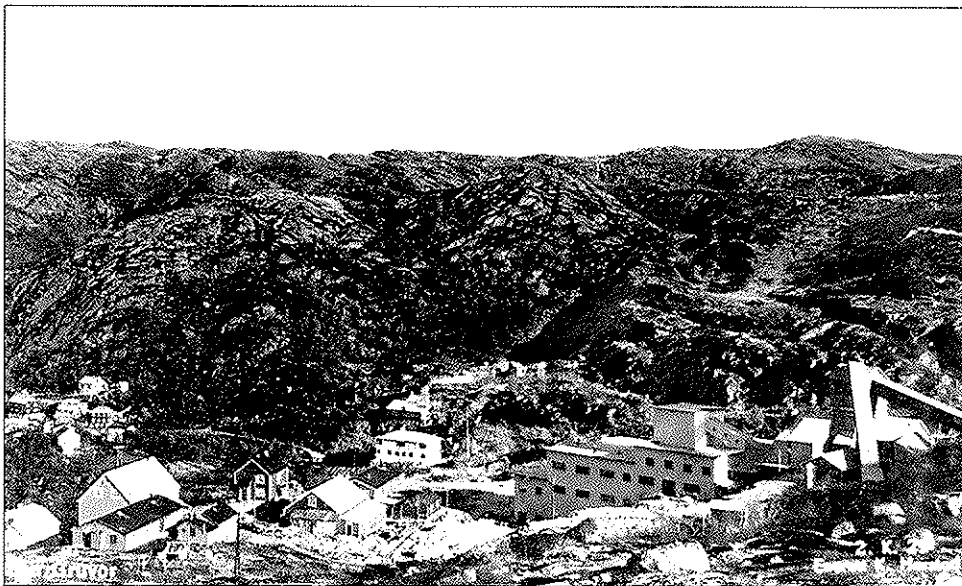
KVINESDAL LIBRIS

HØRJEN LIBRIS

Boken selges også i fotoklubben og kan bestilles på telefon 383 50 393 - Johannes Hamre. Boken koster kr. 150,- Kan sendes innenlands for kr. 200,- inkludert porto.

KVINESDALSKALENDEREN 2001 er nå utsolgt.

Vi er nå kjent med at klubbens kalender er blitt samleobjekt for mange. Vi kan derfor opplyse at vi fortsatt kan skaffe en del eksemplarer for årene 1994 - 2000. Disse selges for halv pris i fotoklubben.

Postkort fra Knaben Gruvor, utlånt fra Kvinesdal Fotoklubb.

1. Maifeiring på Knaben i 30 - åra

Av: Sigurd Manneråk

I vår tid feirer vi 1.mai og dagen er fridag for alle. Vi tek dette som sjølvsgt. Men innføring av 1.mai-fering skapte mye strid i mange lokalsamfunn i 30 - åra. Knaben var ikkje noe unntak i så måte.

Ein av dei som har fortalt meg og skrive om dette er Anders Haddeland frå Sandvatn. I denne artikkelen vil eg halde meg i hovudsak til det han har fortalt.

I 1930 blei 1.mai antakelig feira for første gang på Knaben. Det var forhandling med bedriften om den fritida som skulle brukes til feiringa. "Det gjekk no uten noko større spetakkel", forteller Anders Haddeland.

I 1931 var det lockout på Knaben i begynnelsen av mai. Alle arbeiderne var vekkrest og av den grunn var det ingen fering av 1.mai.

I 1932 var det en svær krangel om fering av dagen. Jeg lar Anders Haddeland fortelle:

"Dette året var det ein smed som var formann i 1.maikomiteen. Stiger Helge Myhra var svær til å leggje seg bort i ting som angikk arbeiderne for å sabotere arbeiderne sine interesser bort. Stigeren la seg svært i prat og krangel med smeden som var formann i 1.maikomiteen. Krangelen gjekk om fritid til feiring av dagen. Arbeidet var delt i 3 skift og arbeiderne forlangte 24 timer til feiring av dagen. Krangelen foregjekk i smia der smeden var på jobb.

Stigeren sa til smeden at dersom det ikkje var godt nok slik som arbeiderne hadde det på Knaben så kunne dei bare dra seg derifrå. Smeden var til vanleg svært hissig og han blei då svært sinna. Han greip tak i noen minebor og slengde dei i veggen over hovudet på stigeren og sa at han skulle vise stigeren at han skulle slutta på Knaben.

Stigeren kom seg fort ut av smia forsvant inn i gruva som ein jaga rev. Smeden stoppa smia og gjekk inn i brakka midt i skiftet. Smeden heite Karl Hansen".

Anders Haddeland forteller videre: "Eg låg i rommet i brakka då smeden kom inn og skifta av seg arbeidsklærne og eg sa då til smeden - korleis er det laga at du kjem frå arbeid no?"

Og smeden svara at han kunne ikkje få vere i fred for stiger Myhra for denne 1.maigreia, men han skulle visa stigeren at han skulle slutta på Knaben. Kokka kom inn frå kjøkkenet og høyrde kva smeden sa. Kokka var smedens kjæreste dei blei seinere gift. Oppstyret gjekk hardt inn på kokka, og dette gløyme eg aldri", forteller Anders.

Då smeden gjekk inn blei det ikkje kvest bor i smia. Stigeren gjekk då til ein annan mann og ville ha han til å kvessa bora. Men det ville han ikkje. Hadde smeden stengt smia og gått i brakka så kvessa ikkje han noen bor. Arbeidet var i ferd med å stoppe opp.

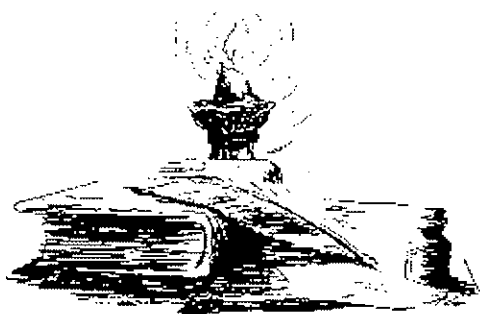
Vi overlater igjen ordet til Anders:

"Så måtte stigeren ned frå brakka til smeden og be for seg. Det hadde då gått ei stund og sinnet til smeden hadde rasa av, og då blei det forlik att med smeden og stigeren slik at bora vart kvesste den dagen. Og det vart feira 1.mai på Knaben slik smeden ville i 1932.

Men i 1933 braka det laust igjen med mye verre krangel og forhandling med tekn. direktør Blekum. Dei måtte til slutt telegrafera til Arbeidsmandsforbundet om fritida til 1.mai. Forbundet svarte at driften skulle stå i 24 timer. Dette var det svært for direktør Blekum å gå med på. Men slik vart det".

Fra Lister Lehn Tingbog 1658

Av. Arentz Håland

Det var selvsagt ikke til å unngå at elva som renner igjennom Kvinesdal, ikke skulle bli årsak til en eller annen rettssak. Etter det lokalhistorikerne i dalen har kunnet fortelle, har det nærmest vært et utall konflikter opp igjennom tidene på grunn av elva.

Dette utdraget fra Lister tingbok er den første rettssaken av dette slag som er blitt ført til protokolls. Det kan likevel finnes eldre dokumenter enn dette som angår konflikter ved elva-det er klart. Dette er en brukskonflikt som finnes over alt der det har vært vanlig med et såkalt flerbruk. Laksefiske med laksekjær sammen med tømmerfløting kunne være en vanskelig kombinasjon.

Helt fra Åmot/Gullestad og opp til i mot Rafossen fantes det i gamle dager en mengde fangstinnretninger for laks av forskjellig slag. De aller fleste av disse kommer inn under betegnelsen laksekjær. Det største av disse skal visstnok ha stått nede ved Gullestadneset og

måtte tømmes opptil tre ganger om dagen når fisket var godt. Laksen ble transportert hjem med hest og kjerre.

Tømmerfløtingen i elva må ha foregått et godt stykke inn i vårt århundre. Det skal ha vært i mellomkrigstida at ei kjempefossa blei fløtet ned elva og slått til pinneved i Rafossen. Den stod i Hishommen og ble kjøpt opp av en på Gullestad.

Rafossen var et stort problem for tømmerfløtingen. Tømmeret kunne lett bli skadet der, og dessuten var det store jettetgryter på begge sider av fossen der tømmeret kunne bli stående ende opp. Da var gode råd dyre. Faktisk skal det ha blitt fløtet tømmer ned elva helt oppe fra Ausdøla, som ligger et kort stykke nedenfor Nesjen.

Brukskonflikten som vi her ser konturene av, ble antakelig forverret i og med at det ikke bare er bygdefolk med forskjellige interesser det angår denne gangen.

Det er også byborgere innblandet i denne saken. Anders Findssen var en såkalt privilegert byborger. Han hadde dermed enerett eller skulle ha enerett til all handel i dalen.

Dette var ikke like populært i alle kretser. Han stakk jo dermed av med en del av inntekta som ellers ville ha falt på bygdefolk. Som om ikke det skulle være nok, så får vi også eneveldet innført akkurat i denne perioden- nærmere bestemt i 1660.

Fra da av overtok kongemakten all administrasjon også lokalt, og folk med gamle rettigheter og privilegier gikk en hard tid i møte.

Ellers er det å bemerke at Trond Hoskuldsson også er innkalt og avlegger sitt vidnesspyrd for retten. Han nevner at det for en 30 års tid siden er blitt levert tømmer til en som kalles herr Lauridtz.

Vanligvis var det prester som ble titullert med herr. Men da er en straks tilbake til midten 1500-tallet. I følge professor Ludvig Daae hette den første kjente prest i Kvinesdal etter Reformasjonen i 1536 Anders Laurensøn.

Dersom det er denne Trond Hoskuldsson fra nedre Kvinlaug har hatt i tankene, så har han nok vært temmelig omtrentlig med sin tidsangivelse.

ANNO 1658 den 21 octbr. paa Fedde høsteting Erich Ulleland, Oluff Hambre, Torgier Rørvig, Oluff Gieskelij, Salffue øffre Egeland, och Oluff Høyland

Anlangende Anders Gullestad steffnt med hans consorter i Quindesdahl fleere efter steffningens formelding for at Anders Findssen skal haffue ladet støde noget tømmer paa Quindesdahls elff, som dj formeener dennem paa deris fiskerij ved laxefisked, att haffue hafft och vederfare skade, aff ingen dennem endnu bevist, mens effterdj en deel Anders Findsens selger mend tilstaaer hannem saadanne bielcher eller tømmer att haffue affkøbt, och betalt, och iche kand kiendis effter att hand er en suoren borger for u-billigt, da bør hannem iche heller att gjøre nogen u-lovlig forhindring sin kjøbte last til søen att lade nederføre saaledes att dett iche beskader nogen grund eller fiskerij paa endten sider elffuen, Huad hans beskyldning imoed Anders Gullestad, Peder och Stj Aamoed for hans tømmer eller bielchers u-lovlig optagelse haffr hand til nest kommende ting her til, dennem at indsteffne och offrbevise, hour effter der om till endelighed kand da gaais huis ret er.

Der imoed haffr dj och til samme tid deris bevisslig beskyldninger imoed Anders Findssen att føre.

Anno 1660 den 13 aprilis paa Fedde sageting offuerværende mend Trond Sueigenes, Joen Skranefield, Oluff Vindske, Oluff Høgland, och Anond Skranefield samt Christen Nordhelde.

Anlangende Gullestads och Aamodtz med Eigenes och Suinlands paasiddere steffndt aff Anders Findssen prouffet effterskreffne om deris tuistighed att anhøre som følger.

1- Først proffuede Troen Giemblestad att hand med Oluff Jerdal for 10 eller tolf aar siden haffde en fem tyldter bielcher med Oluff Jerdal, da siden dj var kommen dem igiennem Raafoss, fløtte dj dennom Gullestad och Aamodt forbj, och da bleffue dj sigted aff Anders Gullestad att dj haffde udstød hans laxekier, och da forligte dj sig med hannem och dette var om sommeren

2- Oluff Giemblestad proffuede att haffue boed i Quindesdal vel 20 aars tid, da haffde dj stødt med bielcher igiennem Raafoss endten dj haffde loff eller ey viste hand iche

3- Oluff Sande proffuede, att hans fader for 40 aar siden haffde fiorten tyldter bielcher eller tømmer som hand loed fløde och støde Raafoss nedover och aldt til stranden, och ingen haffde beedet om loff, och ey heller gjorde dennom der paa noget for och Ragnhild Gullestad haffde en paa hindring der udj med hans fader

4- Aadne Stalleland proffuede att hand for sex och treduffe aar tiendte Ragnild Gullestad och da kom noget tømmer flødende nedover der forbi, och huer biergedede sitt paa land som dj kunde best ved Gullestad, och der nedenfor ved Knivsvig och andre steder, och hand iche hørte der om nogen paatale, videre end det under tiden kunde støde noget paa deris fiskerie.

5- Omund Skiekeland proffuede att haffue boed i Quindesdal 31 aar, och da haffde dj der i dallen som bielcher och tømmer haffde flødet och stødet Raafoss och elffuen igiennem, til stranden och att herr Jørgen hafde en bom ved Knivsvig att samle tømmeret hour lenge den var ved magt iche mindes.

6- Aadne Rønnestad proffuede, att hand och hans fader haffde hafft brug nogen stund med tømmer need elffuen, och nu for sex aar offrgiffuet. Da støtte dj igiennem Raafoss, och ingen formeendte dennom och kiørde dett siden fra Eigenes.

7- Krage Øye proffuede att haffue boed paa Øye vel 30 aar, och midler tid haffr baade bielcher och tømmer kommed flydende och drifuende Raafoss igiennem stødt, och elffuen ud, och iche af nogen paatalt och det var hannem vitterligt om den bom som var ved Knivsvig.

8- Aasmund Røysland proffuede att hand for 5 eller 6 aar

haffde sex tyldter bielcher och stødte igiennem Raafoss och tog dennem siden igjen hvor hand kunde.

9- Troen Hoskuldsson proffuede att for 61 aar siden var udaff Quindeloug skoug udstødt paa elffuen 40 tyldter soug tømmer, och for 30 aar siden fich herr Lauridtz 16 tyldter, som aldt sammen der fra gich och flød elffuen ud igiennem aff en huer u-formeendt det hand iche andet haffde hørdt.

10- Sigbiørn Helde proffuede lige som Ossmund Røysland, att haffue stødt med sine bielcher igiennem Raafoss i 16 aar u-formeendt, och lige som Ossmund biergedede dennom ved Eigenes och hour dj kunde.

11- Jens Narffuestad proffuede att hans fader støtte sine bielcher igiennem Raafoss for 40 aar siden.

12- 13 Sigmund och Erich Omland proffuede att dj paa tiuffe

aars tid kand mindes, att støden ved Raafoes haffr verett u-formeendt.

15- Huie Raafoss proffuede att hand for 38 aar siden haffde 14 tyldter bielcher, some biergedede hand paa land ved Raafoss och dj andre dreff ud elffuen, och bleff biergedede, och solde dennem och aff ingen paa klagett, da om nogen stødning och att hand var med att tage bommen offr.

16-17-18 Biøren Øye Erich Solboerg och Haldvoerd Lyding proffuede alle it, att saalenge dj kand mindes haffr støding i Raafos verit u-formeendt, some haffr stødt och en part kiørtd.

19- Øystein Engedal proffued, att vere bevist i fiorten eller femten aar att vere flødet och stødt, ald elffuen ud u-formeendt.

20- Och Oluff Træland om Raafosis støding som dj forige paa 14 aars tid och u-formeendt.

UTSTYRS Huset

SPORT
UTSTYR
GARDINER
MANUFAKTUR

4480 KVINESDAL
Tlf. 383 50 308

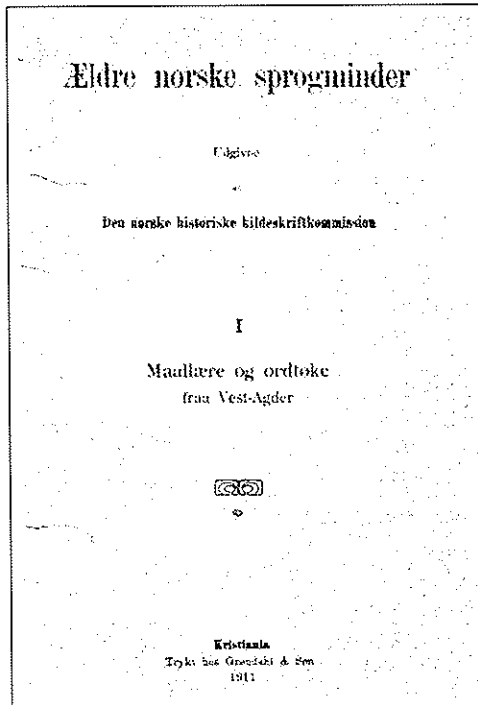
Ei 375 år gammel bok - frå Kvinesdal?

Av: Martin Skjekkeland

Eg vil i denne vesle artikkelen ta for meg eit svært gammalt handskrift (ei bok), som ein meiner må vera skriven i vestlege delar av Agder (Kvinesdal?) for mest 400 år sidan.

Handskriftet inneheld ein liten grammatikk over eit bygdemål og ei samling ordtak skrivne på dialekt, om lag 300 i talet. Skriftet (boka) gjev ikkje opplysningar om forfattar, alder eller heimstad. Eldre språkgranskarar synest likevel å vera samde om at arbeidet etter skrifta å døma må vera frå ikring 1625.

Professor Marius Hægstad (1907:38) meinte at den vesle grammatikken på tre sider først i boka var eldre enn samlinga med ordtak, men professor Torleiv Hannaas (1911) slår fast at dette er feil. Etter hans meining er båe delane av boka skrivne av same hand, og såleis til ikring same tid. Boka høyrer til dei eldste bygdemålstekstane me har. Det norske skriftmålet hadde stegvis gått til grunne utover på 1500-talet.

Bygdemålstekstar, som denne ordtaksamlinga, var ein ny slags litteratur. Det er likevel heller sparsamt det me finn av slike arbeid. Ei samla utgåve av alle berga norske bygdemålsoppskrifter frå tida 1625-1814 vil knapt fylla meir enn eitt

band. Når det er så lite av slike tekstar, er dei dess meir verdfulle som kjelder i granskinga av norsk talemål dei siste hundreåra.

Den vesle grammatikken ein finn framme i denne boka frå Agder, er så vidt ein veit i dag det første som er skriven om nynorske bygdemål, ja om folkemålet i Norden i det heile!

Handskriftet blei trykt og utgjeve i 1911 av Torleiv Hannaas i serien: "Eldre norske sprogminde" nr. 1. Utgåva til Hannaas byggjer på originalhandskriftet, som finst på Det Kongelige Bibliotek i København, *Thottske samling* nr. 464. Hannaas har i boka skriven ei lita innleiing om dette arbeidet. Han seier der at det i teksten finst dialektsærmerke som peikar både aust og vestetter i Agder-fylka. Konklusjonen hans vert likevel denne:

"Naar alt kjem til alt, tykkjer eg det er mykje som dreg i den leid, at oppskriftene må vera gjorde inkje langt ifraa Kvinesfjorden" (Hannaas 1911:3).

Presentasjon av boka

Første sida av handskriftet er blank, men med handskrift frå 1700-talet er det her skriven på:

"Disse 2de smaa Piecer bør hænge sammen: Indholden er een *Begyndelse til een liden Norsk Grammatica; Resten er Nogle faa Norske Ordsprog*"

Den vesle grammatikken har denne innleiinga:

"*En liden begyndelse til en norsk Grammaticam kand dette tiene*"

I grammatikken prøver så forfatteren å få fram særmerke i dialekten, særleg slike målmerke som skil bygdemålet frå dansk.

Han forklarar fenomenene ved hjelp av latin og dansk. Som døme kan eg nemna det avsnittet der han tek for seg dette at mange ord i dialekten har uttalen *dn* (ord som *kodn*, *hodn* osv.). Han seier det slik:

"*R ante N mutatur in D, kiærne k i æ d n e, nucleus nødkierne, M a d k i æ d n e sic Libenter gierne, g i e d n e. Stella stjerne st i e d n e sive st i ø d n e. Garn Rete g a d n sive g a a d n. Bjørn B i ø d n.*" [Forklaring: *R framfor N forandrar seg til D osv.*]

Så fortel forfatteren at lyden *o* blir uttalt anten som "O" eller som "dobbel A" [= å]. Dette er ein korrekt observasjon av dialektuttalen. Jamfør at ord som *ein vott*, *ein kopp*, *eit hol* og *å koga* (koka) i Kvinesdal blir uttalt som ein "mellomting" mellom *o* og *å*. Slik forklarar han dette:

"*Si præcedat O pronuciat ut sive [= eller] Cametz Catuph sive duplex A ut korn, Danice, ut vav Holem Norice autem K o d d n sive k a a d n, pro Exemplo.*"

Så kjem forfatteren med heile regla, som viser både at *rn* har blitt

dn og at målet har den særmerkte o-uttalen ("mellomlyden"):

"Ein mand hede Biødn, hand buede mæ en Tiødn, hand hadde eit haadn, var skarpt som ejn taadn han ba ætte kaadn. Dæ ville han gjæva sine faddig smaa baadn"

Deretter kjem forklaringa på dansk og latin. Nedskrivaren gjer seg m.a. flid med å forklara at *Tjødn* ikkje er dansk, men "en liden søe *Lacus*."

"Danice, En mand heede Biørn. Hand boede ved en Tiødn (*Lacus*), non est Danicum, Norici significat en liden søe *Lacus*, de his alias cum bono Deo, in nominibus si hæc sereno accipiantur vultu.

Hand haffde sive havde it horn, vaar skarp som en torn, hand bad effter korn. Det ville hand give sine fattige børn."

Om lag på same viset går forfattaren gjennom andre delar av språkssystemet i dialekten.

300 ordtak

Det mest verdifulle med boka er nok den rike samlinga av ordtak, skriven på dialekt, med forklaringar på dansk og til dels latin. Her følgjer nokre døme:

1. *Store Fiskie Fiangis inkie j smaa poule*. Smaa pytter. Her vill mere umag at søge dybet. [Ordet

poule er fleirtal av ordet *poll* (vasspytt) i Kvinesdals-dialekten.]

2. *Snart Fædle Fattelous Byr*. Den Byrd som ej er sammenbunden, falder snart.

3. *Du lyder lage Foden, saa Felden ckan reckie te*.

4. *Den skall have Jædn fingra, som skall Flaa Fænen*. Durus Nodus Durus Cuneus.

5. *Faa Føst aa Flaa sia*: Du maa faa diuret; førend du kand flaa det. Selg ej Biørnen før du faar veje han.

6. *Trete fædle inckie mæ Føste høg sive haag*. Træit falder icke, med det første hug.

7. *Feid hest aa Fagar konne, er inckie go for Faddig mand*; thi mange vill bruge med.

8. *Den Fær Fadl, som anden Fadl ackter*. Det gaar gjerne en som han anden vill.

9. *Stundom Flo, aa stundom Fiæra. Stundom Svæng og stundom Spræng*. Stundom nok stundom lidet.

10. *Frænde er stundom Frænde verst*. Fratrum quoque gratia rara.

11. *Dæ Fejda vill altj oppe Flioda*. Det fede vill altid flyde oven paa. Den største vill Raade.

12. *Den prøver vejen som Førre Færre*. Den forsøger vejen som farer for.

13. *Tungt er Tom haand fram aa Recke*. En Tom haand er ont at fremrecke.

14. *Tit tægge den trea [dæ] Tvo Tretta om*. Tit tretter to, den tredje gaar aff med.

15. *Tungt er aa fydlia Tom Tarm*. Fydla: fydle idem Danice.

16. *Vanen er Von aa Venne*. Consuetudo abit in alteram naturam. Gravissimum imperium consvetudinis.

Om dialekten

Mange av dei dialektmerka ein finn i grammatikken og i ordtaka høver svært godt med den tradisjonelle Kvinesdals-dialekten. Forfattaren brukar nåtidsformer som 'kjæme, 'gleppe, 'stenne osv. I infinitiv fører han opp endinga -a, som i Kvinesdal; det heiter å *gjæva*, å *tacka* (takka) og å *gjærra* (gjera), men det finst også former på -e, som på Lista: å *lage*, å *fare*, å *leve*. I bunden form av hokjønnsorda har oppskrivaren både endinga -a og -å: *bygda* og *kaga*, og *musaa* og *vibaa*. Endinga -å i orda *bygdå* og *muså* (eintal) har i dag nokre midtre bygder aust for Kvinesdal. Det er i teksten ikkje døme på former som *bygdæ*, *solæ*, slik ein finn det i Fjotlands-målet og i dei andre indre bygdene på Agder. Orda *floren* (fjøset) og å *helpa* (hjelpa), som står i ordtaka, høyrer med til gammalt Kvinesdals-mål.

Dialektmerke som peikar vestover, er alle orda med *dl* i teksten: *Gudl*, *Trodl*, å *kadla* (kalla), *adle* (alle), 'fedle (nåtid av falla) m.fl. Dette er dialektsærdrag som me i dag kjenner frå Sirdal og Bakka. Det er lite truleg at slike former fanst i Kvinesdal på 1600-talet. Verbforma å *verta* i teksten peikar òg vestover. Mot Setesdal peikar formene *trete* (treet), *aire* (andre) og *bægen* (belgen).

Kven er forfattaren?

Kven det er som har samla og skrive denne boka, veit me inkje. Me ser det er ein person som har kunna ein del latin. Han har òg hatt kjennskap til gresk og hebraisk. Det må såleis ha vore ein (mann) med "høgare" utdanning. Hannaas (1911:3) trur det må ha vore ein prest. Vestegdemålet er han så godt inne i at det truleg har vore heimemålet hans, seier Hannaas.

Det kunde liggja nær å tenkja på Peder Claussøn (Friis), den kjende kulturpersonen som var prest i Audnedal frå 1544. Men han døydde i 1614, og Hannaas tvilar på at boka kan vera så gammal at Peder Claussøn har skrive ho. Og det finst ikkje noko i skriftene til Claussøn som kunne tyda på at han tenkte seg til å gjera eit arbeid som dette, eller at han i det heile brydde seg særleg om slike ting (Hannaas 1911:3).

Hannaas vil heller peika ut ein annan prest som forfattar, nemleg Jørgen Thomassøn i Kvinesdal, ættefar til sørlandsættene Isachsen og Willoch.

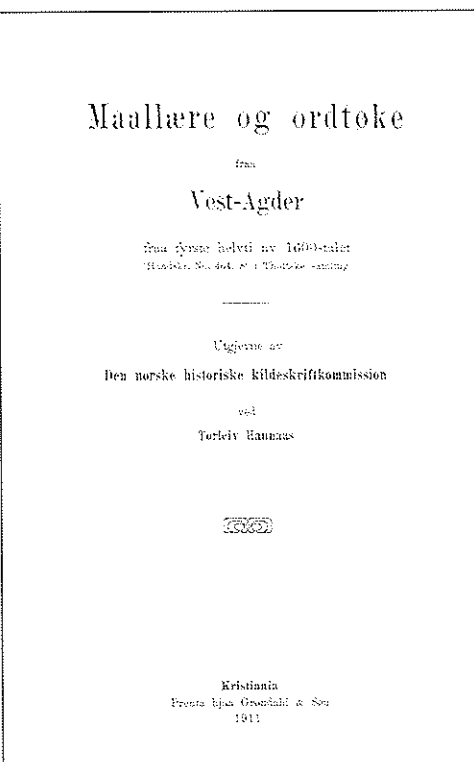
Han var prest i Kvinesdal frå 1610 til sin døyande dag i 1655. Og etter det Ludvig Daae skriv i boka "En Krønike om Kvinesdal" (1894) var der ei segn i bygda som fortalde at Thomassøn var son til ein bonde i Kvinesdal "der eiede Gaardene Rødland og Øvre Egeland" (Daae 1894:18).

Jørgen Thomassøn vart prost i det store Lista prostedømme etter Peder Claussøn, og kom såleis mykje ikring i alle bygder frå Vanse og Kvinesdal og Fjotland til Bjelland og Åseral, så han kunne godt ha samla ordtak og talemåtar mange stader ifrå og blitt kjend med mange ulike dialektformer.

Då Torleiv Hannaas i 1925 skreiv om vestegdemålet i "Norske Bygder" nemner han på nytt mål- læra og ordtaksamlinga frå 1625.

Han viser til at han i 1911 meinte boka var skriven "inkje langt fraa Kvinesfjorden" (jf. ovanfor). Han held i 1925 fast på denne konklusjonen:

"Dette hev eg sidan vorte endå meir styrkt i, di meir eg hev samanlikna med bygdemålet i våre dagar. So no trur eg me kan segja nokolunde visst at arbeidet er ifrå Kvinesdal" (1925:25).

Etter at eg sjølv har studert grammatikken og ordtaksamlinga, har eg ikkje problem med å slutta meg til den tanken at det kan vera Jørgen Thomassøn som er forfattere.

Når det så gjeld språkforma, så finst det i ordtaksamlinga svært mange målmerke som høver med den tradisjonelle Kvinesdals-dialekten.

Ja, det er med stor undring ein konstaterer at dialekten på 1600-talet samsvarar svært godt med det Kvinesdals-målet som eldre folk i Kvinesdal snakkar den dag i dag.

Men det er også viktig å få fram, synest eg, at forfattere må ha henta stoff frå fleire målføre på ytre Agder. Særleg mange dialektdrag peikar mot kystmåla søraust for Kvinesdal (Lista-Vanse). Dei mange ordtaka som inneheld *dl* (*adle*, *Trodl* osv.) må elles utan tvil vera oppskrivne frå området vest for Kvinesdal.

Både den vesle grammatikken og den rikhaldige ordtaksamlinga er viktige dokument i den nasjonale språkhistoria her i landet. Desse arbeida, skrivne på bygdemål, fortel oss mykje om norsk talemål for om lag 400 år sidan. - Og det litt morsamt å slå fast at dette bidraget til kunnskapen vår om norsk språk etter alt å døma har sitt opphav i Kvinesdal!

Til slutt vil eg nemna at alle dei 300 ordtaka i skriftet er attgjevne i

Johan Jerstads bok: *Fjotland. Lesebok* (1964), s. 237-246. Jerstad har her omskrive ordtaka til Fjotlands-mål. Ein interessert lesar kan slå opp i denne boka, og då bli meir kjend med dette særmerkte bygdemåls-arbeidet frå 1600-talet. Eg viser også til Torleiv Hannaas si utgåve frå 1911, jf. nedafor.

Litteratur:

- Daae, Ludvig: *En Krønike om Kvinesdal*. 1894.
- Hannaas, Torleiv: *Maallære og ordtøke fraa Vest-Agder (= Ældre norske sprog minder I.)*. 1911.
- Hannaas, Torleiv: *Vestegde-målet*. I: Aall m.fl.: *Norske bygder. Vest-Agder I.* 1925.
- Hægstad, Marius: *Norsk Maalsoga*. 1907.
- Jerstad, Johan: *Fjotland. Lesebok*. 1964.

Transportfirma

Kjell N. Nilsen a.s

Faret, 4480 Kvinesdal
Tlf. 38 35 04 77 - 94 56 32 08 - 94 56 49 78

CONTAINERBIL - KRANBILER

GRABB - ROTATOR - TIPP

Kvinesdal * Libris

4480 Kvinesdal

Tlf. 38 35 01 00 - Fax 38 35 23 22

BØKER • PAPIR • KONTORUTSTYR • TRYKKSAKER • LEKER • PORTEFOLJE

